

Legarutno

KOMUNAKRO KONSILI

PALAL O BUTIKHERIBA

Mission to Serbia

ORGANIZATION FOR SECURITY
AND CO-OPERATION IN EUROPE

thaj
Maškaretnikane
relacije

Goran Bašić

Legarutno Komunakro
Konsili palal o butikheriba
thaj maškaretnikane relacije

Beograd, 2006

**Legarutno Komunakro konsili baš o butikeriba thaj
maškaretnikane relacije**

Anglutni publikacija

Editori:

Savutni Konferencija baš o dizja thaj komune (SKDK)

www.skgo.org

Donatori:

OSKE Srbija

Publikanto:

Dorđe Staničić, generalno sekretari SKDK

Autori:

Goran Bašić

O realizatorija si:

Shaun R. Barcavage,

konsilari baš i publikani direkcija, Misija OSKE tari Srbija

Jasmina Krunic Pasku,

Turvinutni ko projekto, savutni konferencija baš o dizja thaj komune

Salman Haq

OSKE/ CANADEM pripravniko

Željko Jovanović,

Asistento baš o projekti, i Misija OSCE kotar Srbija

Irina Schmakova,

OSKE/CANADEM avokati

O keribe thaj i štampa:

DOSIJE, Beograd

Tiražji

300

ISBN: 86-82455-42-0

Beograd, Novembri 2006

Akava Legarutno sito publicirimo palikreibaske katar OSKE Srbija thaj kotar o love kola si dende tari Federalno Raštra Germanija thaj Amerika (USA).

O mothovipe si katar o godipe autoresko te na lelpe bilače e stavoa kotar OSKE Misija.

Originalno izdanje ove publikacije objavljeno je na srpskom jeziku, u izdanju Stalne konferencije gradova i opština, u Beogradu, 2006 godine.

Najlepše se zahvaljujemo Misiji OEBS i vojvodanskom Sekretarijatu za upravu, propise i nacionalne manjine na pomoći pri prevođenju publikacije na jezike manjina.

The original version of this booklet is published in Serbian language by the Standing Conference of Towns and Municipalities, in Belgrade, 2006.

We would like to thank the OSCE Mission to Serbia as well as the Provincial Secretariat for Regulations, Administration and National Minorities of Vojvodina for helping with the translation of the booklet in to additional languages.

Mothovipe

Taro Oktobri 2000. berš, I Srbija nekhela taro ekonomikane, politikane thaj socijalno reforme savo o procesi decentralizacijakro ulo maj importante te legari ko drumo baš i demokratizacija. Akava procesi mangela dikhibe, arakhibe thaj buča save si taro maškaruni struktura ko komune thaj dizja, ko odova niveli musaj te zoraljon o lokalna aktija thaj savore olengre problemija musaj te arakhen majlači efikasno solucija.

O kanumi taro lokalno korkorodirekcija andape ko Ferbruar 2002. berš, anda jek baro importante numero nevipa kola si baš e organizacija nevipasre sistemeja thaj o organeja baš o lokalno akti. Taro akala inicijative, o keripe maškaro avera etnikane grupe sito i implementacija neve lokalno organesko ko ikeribe savo si baš i dcentralizacija ki Srbija. O kanumi taro lokalno korkorodirekcija dikhela te konstituinel o konsili vaš o etnikane buča savo si i rola talo uruipe thaj jekhipe ko but etnikane komune.

O savutno keribasro procesi palal i konstrukcija demokratijakri ki Srbija, i sahvutni konferencija ko dizja thaj komune (SKDK) kola legarena baš o baripa thaj o anglalipa baš lokalno korkordirekcija, thaj dela vas lakre intereseseke ko amalikano keribe. Odoleja SKGO, telal o „ *Projekti baš o ažutiriba komunake*“ kerdo telal OSKE *Misija ki SCG* savo publicirindja o *legarutno komunakro konsili baš o butikberiba thaj maškaretnikane relacije* savo si prezentuimo tumenge amendar.

Akava legarutno, si o rezultato baš o amalikano keriba thaj konsultacija maškar o OSKE ki Srbija thaj Montenegro, SKDK, Ministro baš e raštrakro baripe palal i lokalno korkordirekcija thaj o centro rodibasro baš o enticiteti Serbiakane akademijake

thaj umetnost, savo si o fundono than te arakhi thaj te del vas baš o etnikane komune numaj te kerelpes jekh tolerantno than kote sa o komunakre džene ka ovelen len jekhipasre hakaja. Ov kerela odova adjahare so arakhela jekhipasre informacije baš o etnikano tiknipe ki Srbija, savo si hem palal o legalno kherutne thaj internacionalno arakhipe palal o hakaja e minoritengre, thaj numaj te den godi ko multietnikane komune baš o keribe e konsilesko.

O legarutno isile majbut buća, save si ande kotar o dikhibe ko disave komune. Akala studije sito da maj importanto okolenge kola kerna buti ko komune, numaj akala vakerena kotar i buti ko Srbikane komune – pionirija savo si baš o keribe thaj konsili maškaretnikane bućenge dindni i lista kola isi varesave sugestije baš o funksionsiba e konsilesko, thaj varesave solucije kola musaj te aračhon ko Tumare divesre aktivitetija.

Palal o Kanumi baš o lokalno korkorodirekcija, i komuna isi la pherdo korkoroikeripe ko konstruktivno koristiba te lačharen o konsili multi-etnikane komunakre. Gndinipe, kaj, akava legarutno ka ovel tumenge tari but baxt thaj sar majbućarno dindo ko tumare divesre aktivitetija Tumare godjavipaske.

Telaripe

1. Anglalthavipe	9
I rola kotar o Legarutno?	9
Sar ulo o legarutno?	11
Terminologija	11
Sar te drabaripe thaj koristilpe o Legarutno.	13
2. Legalno fundo baš i implementacija e konsileski palal maškaretnikane relacije ando multietnikane komune	16
O kanumi taro lokalno korkorodirekcija – artiklo 63 . . .	16
Multietnikane komune ki Srbija	20
3. O konsili baš o maškaretnikane relacije ko multietnikane komune.	25
Komune kote si formirimo o konsili baš o maškar etnikane relacije	25
I implementacija e konsilesri thaj i selekcija e dženengri	28
Procedura formiribaskri e konsileski.	28
I praksa taro lokalna korkorodirekcija.	30
O sugestije thaj selekcija dženengri taro konsili kotar o nacionalna minoritetija.	30
O sugestije thaj selekcija dženengri taro konsili Serbikane nacionalno minoriteske	34
I participacija e themutnengiri ko butikeriba e konsilesri.	36
Dileme savo sito baš i lokalna korkorodirekcije kola si phanle baš o konsili thaj i selekcija dženengri.	37

Kola sito o „korisnikija“ taro artiklo 63?	37
Ko dela o sugestije palal o džene konsileskre?	39
Save komunitetija sito prezentuime ko konsili?	39
O šerutnipa e konsileskso	40
Fundono šerutnipe.	40
O kompetence save tane defi nisime decisija kotar i parlamentosri komuna	42
I praksa lokalno korkorodirekcija baš o kompetencije.	44
Save si o Dileme palal o šerutnipe e konsileskro	45
Save tane o kompetencije e konsilekre?	45
Učharipe palal o kompetencije	46
Učharipe (preklapanje) e konsileske kompetenca e kompetencosa baš o nacionalno konsili palal o nacionalno minoritetia.	47
4. O sugestije baš o keribe e komunakre kosileja palal o maškaretnikane relacije	53
Fundone sugestije	54
O sugesije palal i procedura formiribaski o konsili	55
O sugestije palal i selekcija e džengri	56
O sugestije baš o kompetencije	57
O sugestije baš o forme e bučhakre.	59
5. Ko maškar e konkluzija.	61
Dindo 1: Etnikani struktura ki Srbija.	62
Dindo 2: Uruvipe e hakajengro palal o nacionalna minoritetija.	72

1

Anglomothavipe

I ROLA KOTAR O LEGARUTNO?

Palo anibe i decisija kotar o kanumi palal i lokalno korko-rodirekcija, ko Ferbruari 2002. berš, ko amare socijalno thaj legalno prakse kerna institucije kola na kerde buti dji ted. Adjahare da, ko komune tane dinde o šerutnipa savo si autonomno keribe. I rola tani **palal i decentralizacija thaj dejbe nevo vastalipe** ko komune thaj zoralipe e lokalno demokrati-jakro. Importanto kotar akava sito i dizutni inicijativa, o zoralipe e šerutne themutne manušengro ko lokalno komunitetija kote dživdinena.

Taro neve institucije sito hem o konsili baš o maškaretnikane relacije savo si i sugestija hramomi kanuneja taro lokalno korko-rodirekcija formirimi ko komune kote dživdinena but mešime nacionalno themutne.

Ko jekh cikno vakeriba, i rola akale konsileski sito te dikhel baš o decisije palal o komune, palal o jekhipe nacionalno minoritengro thaj ko odova plani te del godi thaj pokreninel o kanumi savo ka arakhi lenge hakaja.

Po buter, o funkcije akale bućengre šaj te legarelpe ko avera pućimata palal o anglalipe baš i socijalno stabilnost ko lokalna komunitetija: uruipe thaj činavibe konflikteso, tolerancija, jekhi-pasro respekti thaj zoralipe baš o maškaretnikano dijologo.

Palal o artiklo 63. kanumi palal i lokalna korkorodirekcija 68 komune si multietnikane, a ko 18 taro odola komune tane implementirime ko konsili baš o maškaretnikane relacije. Ko komune kola si akala konsilija formirime, dikhela pe o problemi palal olengor funkcionisibe, selekcije džeenagri ko konsili thaj aver.

O legardo palal i buti konsileski baš o maškarnacionalna relacije **dinde tane e džeenage palal o konsili** baš o maškarnacionalna realcije **thaj šerutnenge ki lokalno korkorodirekcija** savo musaj te den fundone pojmiya, legalna solucije thaj procedure palal savo o džene isi olen pharipa ko konsili baš o maškarnacionalna relacije. Akava texto musaj te anel lenge **lokhipe** baš o pućimata kola sito palal o nacionalno jekhipa. Musaj te dikhelpe da ko lokalna korkordirekcije o baro (većinsko) nacionalno komuniteti šaj arakhi pe ko tikhno than, a em odova da e konsilieske šerutnipa baš o maškarnacionalna relacije palal o uruipe e hakajengro baš o nacionalno minoritetija.

Ko odova, i **fundoni rola e Legrutnesri** si te ažutirinel ko komune thaj ko themutne te pendžaren o valjanipe palal o konsili baš o maškarnacionalne relacije, thaj te del varesave rekomandacije baš o alosaribe e konsileke bućake hem te mothavi save musaj te oven o problemija thaj o ćhinavdipa.

O legardo mothovi kotar o **sugestije** baš po laćo butikeripe, implementacija, funkcionisibe e konsilesko thaj na te lelpe khan sar jekh edukativno modeli savo musaj te ovel bezuslovno thaj bi kritikano. No, nane o lafi palal o polaće dikhiba save ko varesave buća šaj dena amen vas ko cidiba eventualno bigndipa.

I fundoni rola akale sugestijengri so sa /disave olendar isine len prakse ko konsili baš o maškarnacionalno relacije, sugestije kola si dende kotar o džene taro konsili, deputetija ko komune thaj o manuša ko multietnikane komune.

SAR ULO O LEGARUTNO?

Ko dujto faza e projektoski baš o ažutiriba e komunake, kola tane ikerde kotar i konferencija baš o dizja thaj komune ko ažutiribe e Misija OSKE ki Srbija thaj Montenegro, planirimi tani i publikacija savi ka ažutirinel ko multietnikane komune ko formiribe bućakro palal o konsili baš o maškarnacionalna relacije.

Musaj te vakerelpe so o rodibe (istraživanja) palal o Legarutno thaj o texto si hramome ko 3 palune masekija 2005 berš. Ko odova vakti kerdjape jek rodimos ko 12 komune palo kova sito o konsili baš o maškarnacionalna relacije formirimo ko 4 komune palal kova si o procesi pana aktuelno.

Avera data tane ande analiza komunakre statuteja thaj avere dokumentonca ko ferbruari 2002. berš dji o paluno berš thaj kotar o robiba baš i *Lokalno demokratija thaj vastalipe ko multietnikane lokalne komune ki Srbija* kova dela o centro rodimasro palal o etniciteti.

TERMINOLOGIJA

Ko texto eljegardesro koristinela pe **lafija** kola paše dena o alava thanese, i rola komunakre konsilesko palal o maškarnacionalna relacije. Maj but kotar odola lafija tane impotrantna thaj musaj te koristinen pe averčhane. Ko akava than mothavaja **vakeriba okola terminija save si imortantna** palal o kanumi thaj praksa ki Srbija.

Nacionalno mešimi komuna (*multietnikani komuna*)

Nacionalno etnikane komune tane okola komune kote jekh nacionalno komuniteti isile pobuter kotar **5%** taro savutno numero manušengro jase savore kerena **10%** premalo paluni registracija ki Srbija (kanumi baš i lokalno korkorodirekcija).

Nacionalno minoriteti (manjina)

Nacionalno minoritetija (tiknipe) tani savori etnikani grupa manušengiri ki Federacija Rastra Jugoslavija, savi si premalo numero jek ka jekh reprezentativno, mada prestavinel o minoriteti (tiknipe) ki Federativno Raštra Jugoslavija, voj pripadinel jekhe etnikane dženenge save tane ko jekh zoralo pandlipa e themea savi ko Federacija Rastra Jugoslavija isi olen jekh identiteto thaj čhib, kultura, nacionalno ja se etnikano identiteti, istorija/ religija kote si i diferencija palal avera etnicitetija thaj save o predstavnikija dikhena o jekhipasko ičheripe palal olengro identiteti, ko than lela i kultura, tradicija čhib thaj religija.

Baš o nacionalno minoritetija, ko than e kanumese, ka len pe sao etnikane grupe save vičhinena pes jase akharen pe sar themutne, nacionalno thaj etnikano komuniteti, nacionalno thaj etnikani grupa, nacionalnost thaj themutno... (o kanumi palal o uruipe manušikane hakajenge thaj o mukljipe pala o nacionalno minoritetija ki SR jugoslavija, artiklo 2).

Nacionalno komuniteti (zajednica)

Akava pojmo, sikhavelpe ko artiklo 63. (Kanumi palal i lokalno korkorodirekcija thaj o redo bučhakre Foroskri Komuna

tari Raštra Srbija nane definisimo ko amaro legalno sistemi. Sikhavelpe kotar pojmi nacija, thaj ko esavke rola, musaj te mot-havenpe sar džene manuša etnikane jekhipaja savi dživdinena ki Srbija thaj isilen dajakro nacionalno them.

Etnikano komuniteti (zajednica)

Sar o angluno pojam nane stabilizmo. Te haljolpe po kolaj o texto, koristinelpo sar termini savo dela anav e etnikane grupake kola isi olen jekh ka jekh etnikani historija a nane olen dajakro them.

SAR TE DRABARELPE THAJ KORISTILPE O LEGARUTNO

Ko legarutno si mothovde **fundone pojmi**a palal i institucija konsili baš o maškarnacionalna relacije, **experienca (iskustvo)e komunakre** save tane sikavde lengre bućaja, a dinde tane thaj o sugestije save musaj te ažutirinen ki implemetacija palal o konsili, o prioritetija akale bićengro thaj i rola olengiri ko proceso lokalno demokratijakro.

Jekh paćhiv musaj te dikhel pe ko okola kotora e Legarutneske save sikavena ko **examplerija palal i laćhi praksa**, thaj kotar o **dileme** kolencar marenape o lokalna korkorodirekcije baš e buć-henca palal o konsili palal o maškarnacionalna relacije.

Ki **angluni rig** e drabanese sikavenape fundone ideje palal i struktura thaj i rola Legarutneski, a mothavdo si thaj kotar i terminologija fundone metodikane postupkija save tane kedime

thaj kerdi analiza palal i buti e konsilerski baš o maškarnacionalna relacije.

Ko **dujto rig** e Ljegarutnesri sikavdo si o legalno fundo baš i implementacija e konsileski baš o maškarnacionalna relacije thaj mothovde si ko multietnikane komune ki Srbija.

Ki **trito rig**, i rola Legarutnesri tani fokusriimi ko disave riga kola mothavena taro o napia kola o kanuni palal i lokalno korkorodirekcija dinda thaj implementirindja o buča e kompetenca kola si dinde kotar o konsili baš o maškarnacionalna relacije.

Ko lil si dindo baš i lači praksa ko multietnikane komune palal i buti e konsileski, thaj ko problemija hem dileme palal save o lokalne korkordirekcije manenape.

Ki **štarto rig** dinde tane o rekomandacije palal o butikeripe e konsileske ano multietnikane relacije, no thaj rekomandacije palal kova o lokalna korkodirekcija po lače ka aven djo o edukativno konsili, dji o anibe decije, kandidatura, alosaribe e dženengri thaj respekti palal i procedura.

Ko fundi, paloaniba harne solucije, avaja ko **duj adicionalna textija**, palal o jekhto sikhavela baš i etnikani struktura ki Srbija, thaj palal o komune save si, dinde ko artiklo 63. kanumi palal o lokalno korkorodirekcija, multietnikane.

Aver adicionalno texto sikavel kotar o uruipe (zaštita) baš o hakaja e nacionalno minoretengre. Numaj, i fundoni ideja baš i buti e konsileski palal maškaretnikane relacije na odnosinela pes ko nacionalno minoritetija, no ko nacionalno komunitetija palal save si: serbiikani thaj crnogorsko komuniteti, ki praksa i buti e konsilesri maj but sito phandle baš o džene kotar o nacionalno minoroteti.

Legarindoj e dženen kotar komunakro konsili palal o internacionalno relacije ko naprosto procesi baš o uruipe e hakajengro

palal o minoritetija, o Legardo dela Internacionalna standardija akale uruipaske, o buča kola si mothavde ko kerutno aktesko-porosko sitemi thaj ko agor, anibe o **poro baš minoritija ko lokalno korkorodirekcija.**

Legalno

2

fundo baš i implementacija
e konsilesri palal
maškaretnikane relacije
ando multietnikane komune

O KANUMI TARO LOKALNO KORKORDIREKCIJA – ARTIKLO 63

Maškar o rivali te lačharen pe o maškaretnikane relacije ko lokalno komunitetija sito o **akti 63. kanumi kotar o lokalno korkorodirekcija**.¹ Akale akteja si ko legalno

1 „Ko nacionalno mešime komune formirinela pe konsili palal o maškarnacionalno relacije kola sito o džene kotar o savore nacionalna thaj etnikane komunitetija.

Odola nacionalna mešime komune, ko akti akale kanumeja, dikhenpe sar komune savi jekh nacionalno komuniteti isile po buter kotar 5% kotar o savorutno numero themutnegiri jase sa o komunitetija kerena po buter kotar 10% kotar o plauno hramosardo lil ki Rastra Srbija.

thaj civilno dživdipe e lumjkakro čhivdi institucija e komunakre konsileski palal o maškarnacionalno relacije, savo musaj te dikhen i situacija thaj te keren palal o pučhibe pašo uruipe, thaj lačharipa e nacionalno jekhipasri ko lokalnlno komunitetija.

Ko akto 1. akale dženoa sikhavdo sito i „, te formirilenlpe jek konsili ko nacionalno mešime komune palal maškaronacionalno relacije save o presidentija ka oven kotar o sa nacionalna thaj etnikane komunitetija“.

O kanuni lače sikavdja o buča e komunakre e mešime nacionalno populacija te

Formirinelpe o konsili palal o maškarnacionalno relacije, numaj, ko respekti principoske pali autonomija e lokalno korkorodirekcija dindape ki godi jek fleksibilno anorami lengre formiribaske. Lokalne korkorodirekcijange sito muklo te anen i solu-

O Presidentija ko konsili palal o maškarnacionalno relacije šaj ovena len o komunitetija kola isi len 1% participacija ko savutni dizjakri komuna.

O Konsili dikhela o pučhimata palal i realizacija thaj o uruipe hem jekhipe palal e manušengro, savo si jekh ka jekh ko kanuni thaj statuti.

O konsili pe stavoa thaj propozicija dela glaso ke komunakre parlamentoske savo musaj te vakerel ko jekhto kurkonesro čhedibe, naj dosna dij o 30 dive.

O parlamento e komunakro isile obligacija te del sa o propozicije kotar sa o decisije save tane panle baš o hakaja e nacionalne thaj etnikane komunitenge thaj ačhavdi ko gndipe e konsileske palal o maškarnacionalna relacije.

O Konsili palal maškarnacionalna relacije isile poro anglal o Konstitucionalno krisi te sikavel o postupko baš i marka(ocena) konstitucijakri thaj kanunikane decisije jase, aver fundono akti parlamentosre komunake te gndindja soj tane o hakaja uskavde nacionalno thaj etnikano komuniteske representuime ko konsili palal o maškar nacionalna relacije thaj poro ko jekh ka jekh napia anglal o Konstitucionalno krisi te legarel o postupko pali i marka(ocena) thaj dejba vastalipe (saglasnost) palal o pratsav jase fundone akteske parlamentosre komunake e komunakre statuteja.

O akti, mothovi thaj i buti e konsilieski palal o maškarnacionalno relacije kerelpe e parlamentosre komunakre decisija, ko anav e statutesro“.

cija sar ka keren i selekcija e dženengri palal o konsili thaj te konkretizuin save si olengre kanunengre kompetence.

Kipraksao dovamo thavelsoo komunepalo opaluni registracija palal o themutne pherela o kriterijumi baš o multietnikanipa, so mangla te phenel soj **pobut kotro 5% themutne taro jekh nacionalno komuniteti** jase, **savore nacionalno komunitetija**, palal o rezultatija e palune registracijake baš i populacija ki Rastra Srbija, isi po buter andro **10% savutne populacijakro ki komuna**, musaj ko plo statuti te konstitusinen o konsili palal o maškarnacionalno relacije (artiklo 63. akti 2).

Ko aver rig, jekhtane kanuneske artikloa mothavdo si baš o „konsili palal o maškarnacionalno relacije **šaj ovel le participacija o komunitengri po buter kotar 1%** savutne themutne ki komuna“. Akaja formulacija si ko na jekhipa e vakerde anglune stavoa jekh ka jekh artikloa kova lače mothavel ko ko savo trupotane prezentirime o presidentija kotar o sa nacionalo thaj etnikane komunitetija. Nane lače mothavdo sose o kanumesromothavdo sikhavđa o bilače mothavde konstitucije thaj odoleja kerđa na jekh ka jekh translacija.

Atoska e kanumesko mothavdo ko akti 8. so ko akti e bućakro konsilesro realizuinel o parlamento e komunakro specijalno decisija so, **funduno akti e bućakro sito realizuimo ko akti 4:** „o konsili dikhela o pućimata palal o uruipa thaj lačhipa nacionalno jekhipastar, ko kanuni thaj statuti“.

Akaja formulacija kerela duj dileme:

1. termin *palal o kanuni* šaj te haljovelpe ko harno lafi, ajdhare so odnosinel pe ko kanuni paši lokalno korkordirekcija, thaj ko savutno aktesko – legalno sistemi;
2. o fakti si soj i buti savi tani ljegardi e kanumeja, thaj ačhavdo e parlamentoske komunake, musaj sine te sikavelpe so i prastav andi kotar i parlamentoski komuna formirinelpe

thaj i procedura andar o statuti, savi musaj te ovel jekh ka jekh e kanuneja, hem ko vakeriba e aktoa 8. putrela o šajipe baš promiba o napi savo si sikavdo e kanuneja thaj statuteja.

Esavko phanipe nane bizo fundi soske o pučibe palal i buti varesave trupoa nane „večh“ pučhibe procedurakri, te džanelape so i procedura šaj blokirini i buti e varesave averutne truposke jase organeske.

Musaj akala inicijativake te arakhelpe jekh oficijalno solucija palal šerutno Raštrakro organi, a dji ted te kerelpe e decisija andi andar e parlamentoski komuna.

Tari buti avena o majuprone kompetence e konsileske:

Funodone, kanuneja defnisime kompetence sito:

- ❑ „kotar o ple stavija thaj o sugestije dela khan e parlametosre komunake, savi isila obligacija te mothavi olendar ko angluno bešiba (sednica), najdosna 30 dive“
- ❑ „ anglal o Konstitucionalno krisi te ljegarel o postupko markirimo(ocenimo) palal o akti thaj kanuni decisijakro jase aver fundo akti e parlamentosre komunakro te dikhlpe tej odoleja tane phage o hakajaja e nacionalno thaj etnikane komunitetengre represintuime ko konsili palal o maškar etnikane relacije thaj o poro ko jekh ka jekh napia anglal o konstitucionalno krisi, te ljegarel pe o propozicija palal i marka (ocena) e vastalipaski decisija jase aver fundono akti e parlamentosre komuna baš e komunakro statuti“.

E decisija andi kotar i parlamentoski komuna, **musaj te mothovel thaj avera šerutne buća e konsilesre**, no, ko odova aspekti musaj te dikhelpe te ne len pe o šerutnipa kotar aver bućarne trupija parlamentoske komunatar jase egzekutivno thaj avera komunakre organija.

MULTIETNIKANE KOMUNE KI SRBIJA

Palal o kriterijumija kotar o akti 63. Kanuni ko lokalno korkorodirekcija ki Srbija si 68 multietnikane komune ando kola sito 41 ki Vojvodina, 27 ki maškaruni Srbija.

O Komune ki Vojvodina save si premalo kanuni kotar o lokalno korkorodirekcija pherde o napia (mere) baš o vastalipe e konsilesko palal o maškarnacionalna relacije

KOMUNE	SAVUTNI POPULACIJA	SAVUTNE DŽENE KOTAR O NACIONALNO MINORITETI	%
Ada	18.994	15.297	80,54
Alibunar	22.954	8.711	37,95
Apatin	32.813	10.384	31,65
Bač	16.268	7.743	47,60
Bačka Palanka	60.966	10.703	17,56
Bačka Topola	38.245	24.912	65,14
Bački Petrovac	14.681	10.412	70,92
Bečej	40.987	22.423	54,71
Bela Crkva	20.367	3.652	17,93
Beočin	16.086	4.230	26,30
Čoka	13.832	8.091	58,49
Indija	49.609	5.211	10,50
Irig	12.329	1.670	13,55

KOMUNE	SAVUTNI POPULACIJA	SAVUTNE DŽENE KOTAR O NACIONALNO MINORITETI	%
Kanjiža	27.510	24.964	90,75
Kikinda	67.002	12.792	19,09
Kovačnica	27.890	17.775	63,73
Kovin	36.802	7.098	19,29
Kula	48.353	13.325	27,61
Mali Idoš	13.494	8.008	59,34
Nova Crnja	12.705	3.478	27,38
Novi Bečej	26.924	7.119	26,44
Novi Kneževac	12.975	4.884	37,64
Novi Sad – grad	299.294	48.366	16,16
Odžaci	35.582	4.455	12,52
Pančevo	127.162	22.279	17,52
Plandište	13.377	5.406	40,41
Sečanj	16.377	4.050	24,73
Senta	25.568	21.895	85,63
Šid	38.973	7.210	18,50
Sombor	97.263	30.140	30,99
Srbobran	17.855	5.127	28,71
Sremski Karlovci	8.839	1.422	16,09
Stara Pazova	67.576	10.075	14,91
Subotica	148.401	102.330	68,96
Temerin	28.275	9.284	32,83

KOMUNE	SAVUTNI POPULACIJA	SAVUTNE DŽENE KOTAR O NACIONALNO MINORITETI	%
Titel	17.050	1.883	11,04
Vrbas	45.852	10.025	21,86
Vršac	54.369	12.337	22,69
Žabalj	27.513	3.153	11,46
Žitište	20.399	7.038	34,50
Zrenjanin	132.051	26.168	19,82

o Sikkhavde si akala nacionalna komunitetija: o Jugoslovenija, Albancija, Bošnjakija, Bugarija, Bunjevcija, Vlasija, Gorancija, Mađarija, Make-doncija, Muslimanija, Nemcija, Roma, Rumunija, Rusija, Rusinija, Slovakiya, Slovencija, Ukraincija, Kroatija thaj Čehija.

Hanig: o centro palal o rodipe etnicitengoro, Rodipe: Kordinacija ko multietnikane komune, 2004–2005.

Komune ki maškarnutni Srbija kote si palo o kanuni ki lokalno korkorodirekcija pherde o napia baš o vastalipe e konsilesko palal o maškarnacionalna relacije

KOMUNE	SAVUTNI POPULACIJA	SAVUTNE DŽENE KOTAR O NACIONALNO MINORITETI	%
Babušnica	15.734	1.219	7,75
Bela Palanka	14.381	1.272	8,85
Bojnik	13.118	1.391	10,60

KOMUNE	SAVUTNI POPULACIJA	SAVUTNE DŽENE KOTAR O NACIONALNO MINORITETI	%
Boljevac	15.849	4.663	29,42
Bor	55.817	12.758	22,86
Bosilegrad	9.931	7.378	74,29
Bujanovac	43.302	27.656	63,87
Dimitrovgrad	11.748	6.433	54,73
Doljevac	19.561	1.106	5,65
Golubac	9.913	1.051	10,60
Koceljeva	15.636	875	5,60
Kučevo	18.808	5.476	29,12
Majdanpek	23.703	3.145	13,27
Medveđa	10.760	2.951	27,43
Negotin	43.418	3.877	8,93
Nova Varoš	19.982	1.680	8,41
Novi Pazar	85.996	67.612	78,62
Petrovac	34.511	4.324	12,53
Preševo	34.904	31.487	90,21
Priboj	30.377	7.187	23,66
Prijepolje	41.188	17.221	41,81
Sijenica	27.970	21.232	75,91
Surdulica	22.190	3.306	14,90
Tutin	30.054	28.605	95,18
Vranje	87.288	5.436	6,23

KOMUNE	SAVUTNI POPULACIJA	SAVUTNE DŽENE KOTAR O NACIONALNO MINORITETI	%
Žagubica	14.823	3.378	22,79
Žtiorađa	18.207	1.171	6,43

* Sikkhavde si akala nacionalna komunitetija: o Jugoslovenija, Albancija, Bošnjakija, Bugarija, Bunjevcija, Vlasija, Gorancija, Mađarija, Makedoncija, Muslimanija, Nemcija, Roma, Rumunija, Rusija, Rusinija, Slovakija, Slovencija, Ukraincija, Kroatija thaj Čehija.

Hanig: o centro palal o rodipe etnicitengoro, Rodipe: Kordinacija ko multietnikane komune, 2004–2005.

3

Konsili

palal o maškaretnikane
relacije ko multietnikane
komune

KOMUNE KOTE SI FORMIRIMO O KONSILI PALAL O MAŠKARETNIKANE RELACIJE

Palal o data kola čhedingje kotro angluno Decembri 2005. berš i sahvutni konferencija dizjengri thaj komune thaj o Centro baš o rodipe palal o etniciteti, o konsilija baš o maškaretnikane relacije sito implementirime ko 16 komune ki Vojvodina thaj 2 komune ki maškarutni Srbija, thaj alosarde sito o džene e konsileskre ko akala komune.

**Komune ki Vojvodina kuri sito fomririmo o
konsili baš o maškaretnikane relacije**

Ada
Apatin

Bečej
Kovačnica
Kovin
Novi Bečej
Novi Sad
Odžaci
Plandište
Subotica
Temerin
Vršac
Žabalj
Žitište
Zrenjanin
Novi Kneževac

Palal i buti ko 16 alosarde komune o konsili palal o maška-
rnacionalno relacije ki Vojvodina lena than o šerutne presidentija
kotar crnogorsko, bunjevacko, kroatsko, makedonsko, hungari-
kano, rumunikano, romano,slovačko thaj serbikano komuniteti.

Ko komune Bač, Bačka Palnaka, Bačka Tpolá, Bela Crkva,
Beočin, Irig, Kamjiža, kula, Nova Crnja, Pančevo, Sremski
Karlovcí, Sremska Mitrovica, Stara pazova, Sečanj, Senta, Srbo-
bran, Ttel i Vrbas e statuteja sito dikhlo te formirinelpé konsili
palal o maškaertnikane relacije, no, akala trupija dji akana nane
formirime.

**O komune ki maškarutni Srbija
kuri sito formirimo o konsili palal
maškarnacionalno relacije**

Prijepolje
Priboj

Ki teritorija maškarutne Srbijakri, baš o artiklo 63. Kanuni palal o lokalno korkorodirekcija isi 27 multietnikane komune, a nacionalna komunitetija save šerutne musaj te oven representuime ko komunakre konsilija palal o maškarnacionalno relacije si Albancorja, Bošnjakija, Bugarija, Crnogorcija, Muslimanija, Roma, Srbija, Vlasija, thaj o Jugoslovenija save sito pobuter kotar 2% themutne ko komune Bosilengrad thaj Dimitovgrad paše uzal e nacionalno etnikane minoritetija kotar i Bugraija.

O Komune Aleksandrovac, Bujanovac, Bosilengrad, Dimitrovgrad, Kraljevo, Leskovac, Malo Crniče i Nova Varoš on putarde o statuti baš o formiriba e konsilesko palal o maškanacionalno relacije, no dji akana na andje i decisija kotar o formiribe thaj o solucije e anavenge palal i selekcija e dženengri ko konsili. Intersanto, sito si ko komune Leskovac (kotro 156.252 džene Roma sito 6.989 numaj 4,47%), Kraljevo (ando 121.707 themutne večh 867 Roma –0,72% taro savutni populacija komuna nane Srbiancija), Malo Crniče (savutno 13.853 themutne maškar save tane 401 numa, 2,89% Vlahija tjka 194 jase 1,40% Roma) thaj Aleksandrovac kote si dji o 98,79% Srbikane themutne, savo si to ko kanuni baš o lokalno korkorodirekcija nane multietnikane, satuteja si dikhlo te kerelpe o konsili palal o maškar nacionalno relacije.

I IMPLIMENTACIJA E KONSILESRI THAJ I SELEKCIJA E DŽENENGRI

O konsilija palal o maškarnacionalna relacije formirinelape ko akti e komunakro e mešime themutne contextoa premalo cinadipe savo si sikhavdo e artikloa 63. kanuni palal o lokalno korkorodirekcija.

Procedura formiribaskri e konsileski

I procedura formiribaskri baš o konsili komunakro palal o maškarnacionalna relacije **mukhli si ko parlamentoski komun**. O akti e procedurakro počmini i verifikacija, ko statuti multietnikane komuna, e kanuneja verifuikuime dinde obligacije edukacijekre palal o konsili baš o maškarnacionalne relacije, a činavdjola anibaja o reso (resenje) andri parlamentoski komuna ko edukacijakro konsili thaj alosariba e dženengo.

Atoska, džal i procedura palal o alosaribe e dženengri akale trupose.

❖ O fundo e procedurakro:

1. Definicija e konsileski ko statuti komunakro
2. Inicijative palal i implementacije e konsileski
3. Sugestija kotar o džene e konsilesko thaj konsultacija palal alosarde kandidatotorija
4. Decisija andar i parlamentoski komuna andro butikeripe, mothovipe palal o maškarnacionalna relacije.
5. Solucija e parlamentoskre kounaktar kotar i edukacija palal o konsili baš o maškarnacionalno relacije thaj anava e dženegre.

Pala i procedura o konsili formirindje o but dizutne komune. Ko komunakro statuti si **o artiklo kova sikhavi palal i implementacija e konsileski**, oklola averutne decisije mukhena pe e parlamentoske komunake.²

Palo odova avela jekh ćućepe ki procedura sose e kanuneja nane sikavdo, a ko statuti nane poro te odredinelpe **ko ljegarel i inicijativa formiribaske ko konsili**, jase koj ljegari o postupko e selekcijakro pala o džene konsileske.

Odova si sikhavdo soj o konsili implemetirimo ko 18 taro 68 multietnikane komune ki Srbija save musaj te konsituinen.

Adjahare da, o periodi tano užuripano maškaro obligacije kotar o komunakro statuti thaj formiriba o konsili hem anibe i decisija kotar odova, vakeri o akti kotar akava pućhibe savo musaj te putrelpe.

Ko maj but komune save konstitu indje o konsili i **inicijativa formirindja i parlametoski komuna**.

Palal inicijativno faza avela o potupko baš o **alosaribe** e kandidatengro sar džene palal o konsili. Ko anav akale decisijakro ando si but aver thaj aver experienca (iskustvo) ki lokano korko-rodirekcija.

Generalno fundo si odova so musaj te oven representuime sa o šerutne kotar o nacionalno thaj etnikano minoriteti kola ko savutni dizjakri komuna isilen 1% numaj respekuineipe, no te nane sine nisavo reso palal o alosariba e dženegri, avela dji o vare-save dujegodjengro biláčhipa.

2 Explorija: dikh o stautija ko komune: Ada (Dž. No. 22/2004); Bečej (Dž.No. 3/2002); Apatin (2002); Žabalj (Dž. No. 6/2002); Zrenjanin (Dž.Sl. 3/2002); Žitište (Dž.No. 4/2005); Kovačnica (Dž.No.5/2002); Subotica (Dž.No. 19/2002), Novi Sad (Dž. No. 11/2002); Plandište (31. maj 2002), Temerin (Dž. No. 4/2002).

I praksa taro lokalno kordirekcija

I sugestija thaj i selekcija e dženegri kotar o konsili palal o maškarnacionalno minoritetija

- ❑ Ko varesave komune, palal o alosaribe kotar o nacionalna minoritetija o džene kola dena po avazi sito kotar **nacionalo konsili palal o nacionalno minoritetija** (dikh o dindo 2, rig 71). Ko komune Apatin, Kovačnica, Zrenjanin thaj Žabalj o nacionalno konsili pala o nacionalno minoritetija dena piro avazi direktno e dženge ko konsili.
- ❑ Ki komuna Novi Bečej i inicijativa palal o sugestije te implementirinel pe o konsili thaj o alosaribe e džengro realizuimo si kotar o bešipe (Parlamentosko bešipe) PO kotar 29.mart 2005. berš. Ko akava dokumenti si sikavde o nacionalo thaj etnikane komunitetija save ki komuna lena than po buter taro 1% themutne, pal pale tano sikhavdo soj savutno komuniteti kova pherela o aktija isile duj (2) šerutne ko konsili. Jekh ka jekh akto o parlamento e komunakro dela o postupko baš o alosaribe e dženegri ko konsili, sar hem odova so o poro alosaribaske isi len o themutne, najtikneder 10 džene kotar o komuniteti (partikularno); šerutnipe ko parlamentoski komuna šaj alosaren e kandidate kotar olengro komuniteti, thaj ko fundo, i asocijacija registuimi palal o uruibe nacionalno, etnikane, artistikano thaj avera buća e komuneteskere. Palal i sugestija musaj te ačhavel pe o personalna data taro kandidati, hramosardo lil palal o nacionalno identiteti, thaj o ispati soj tano bičhaldo taro oficijelna džene save dinde piro avazi.

Aver sugestija palal i kandidatura e dženegiri kotar o konsili nacionalno minotietengro arakhaja ki decisija

kotar o bučaripe, sastav thaj o butikeripe e konsilerko pala o maškarnacionalno relacije ki **komuna Plandište**, kola sito presentuime ko konsili o šerutne kotar o nacionalno minoritetija save arakahenape ko komune: Mađarija, Rumunija, Slovakija, Makedoncija thaj o Roma. O konsili isle deš (10) džene, a palal o džene kerelape selekcija kotar o rndo rajipnasko palal o nacionalno minoritetija represuintime ko komunakro konsili jase ko themutno khedipe kote o nacionalna minoritetija thaj o etnikane komunitetija kerena pobuter kotar 50% taro sahvutne dizutne odole themesko.³

- Ko aver jakh formalizuiba thaj ko procedularno gndo lače gnipaske proceseja alosaribaja e kandidaten palal o džene kotar nacionalno minoriteti ko komune Novi Bečej thaj Plandište ando si o prastav ko pobuter komune kote si akava kotor edukacijakro konsilesko sikhavelape ko aver forme – dajek drom ano savo fundo na but čhačhutne procedure.

Ko odova konteksti, musaj te sikavelpe baš o postupko sugestijakro e dženenge ko konsili palal o nacionalna minoritetija ko **foro Novi Sad**. No, anglalo i decisija kotar e bučarnerolako, kotar i konsistencija thaj i buti e konsilesko palal o maškaretnikane relacije andro foro Novi Sad save ande ko 9. Septembri 2005. berš,⁴ dikhutno si so o džene

3 Ko konteksto e konsilesko ki kouma Plandište nane representatori palal i Serbikani komuniteti. Ko anav so isi maj buter kotar 60% themutne tane Srbijancija, nane socijalno čhačhutne šartija palal o representorija te len than ko butikeripe akale truposke. Ko aver rig, sose maj but themutne ko PO Plandište keren,, save si ko savutne mothavde relacije, kerena o šerutne , sasto phendo “butenge” politikane partijenge, musaj te vakerelpe so odola na magle te len than ko butikeripe akale truposke. No, gndinipe soj o lafi paši nabut gndipa e šerutneskiri kana formirinelpo o konsili, a na kotar o bi lačo akti.

4 „Oficijalno lil e foroski Novi Sad”, berš XXII – numero 11,24. juni 2002

palal o nacionalno konsili alosaren pe kotar o majdikhutne nacionalno thaj etnikane themutne komunitetija, a ko dindi sugestija kotar olengre nacionalno komuniti thaj konsultacije e šerutnene organizacijenca, nacionalno thaj etnikano komunitetija savo isi len afekti ko foro.

❑ O forme save sito palal i purikani sugestija e dženengi sito ko foro Novi Sad, ačhavi jek šajipe palal i blokada te implementinel pe akava trupo sar hem i potencijalno opstrukcija lesre palune bućake. Ki praksa odova bi mothavela so e kandidaten čhivena but organizacije kotar o minoritetija thaj o themutne. Biphange džene, savo ki paluni diskusija e komunitetija palal o minoritetija isi olen efekto ki diz, palal o nabut čhahčhutne kriterijumija kola nanelen bućarno akti ko paluno ando prastav.

❑ Esavki jekj sitacija tani sikhavdi ki **komuna Žitište**, kote si baš i sugestija e kandidaturengi kotar o minoritengro komuniti save si Mađarija, Slovakiya, Rumunija, thaj Roma na sine formirime olengre nacionalno konsilija, atoska si organizuimi i publikani diskusija kote na lile than o liderija kotar opoziciona partije thaj o majbaro numero olenge alosaripasre džene.⁵

Ki situacija kote alosaribaja e dženen kotar o konsili palal o nacionalno minoriteti na kerela pe konstultacije angleder te na dikhonpe savutne kriterijumija ko fundo te na alosarenpe o džene kotar o konsili, legitimnost kotar o alosaribe sito seriozno phagi.

❑ Aver aver palal i knadidatura thaj i selekcija e dženengi ko konsili palal o maškarnacinalna relacije dela o prastav⁶ taro formiribe akale truposro ki **komuna Odžaci** kote

5 O šerutne ki komuna Žitište akava problemi mangle te nakhaven neformalno prastav save ko bešipa e konsilesko ka oven vikime o prestavnikija taro nacionalno konsilesko minoriteti save sito ko komune.

6 PO Odžaci, Nu. 011-1 kotro 31. januari 2005

o konsili isi le 7 (efta) džene kote o šerutno thaj pana duj džene alosaren pes kotar o deputeti e parlamentosre komunate, a štar kotar o Srbikane, Mađarikane, Slovačko thaj Romane komunitetija. I sugetija alosaribaske dženengi kotar o konsili kerela i komisija palal o kadrovska, pućibaski administracija thaj e butikeripaske relacije PO, korkoroinicijativno jase ki sugestija e konsileski kotar o themutne komunitetija jase organizacije save kerena palal o nacionalno etikano komuniteti.

Ko alosaribe e dženengro taro konsili kotar o rndipe palal o nacionalno thaj etnikane komunitetija kerdjape buti taro but kriterijumija ko haljovibe soj etnikane thaj soj nacionalna komunitetija. Atoska, savutne komunitetija tane definisime sar nacionalno, i romani tani mothavdi sar etnikano komuniteti. Ko anav e kanunesro palal o uruipe e hakajengro thaj muklipa nacionalno minoretengro esavko pristupo si nakhavdo, sose e romenge tano o statusi palal nacionalno minoritetija penđardo e hakajenca savo sikhavi o Kanuni.

- ❑ Ko 17. bešipe e parlamentoske **komunate ki Subotica**, ikerdi ko 18. novembri 2005 berš. Andi si i decisija kotar o rolakobutikeribe, sastav thaj butikeripe e konsilesro palal o maškarnacionalna relacije thaj ko fundo kote si akava trupo formirimo ko jekhipe e nacionalno struktura e komunakre themutnenca, thaj ko konsili savo isile enja (9) džene dinde štar džene tari Mađarska, duj džene taro srbikane thaj po jekh dženo tari kroatsko, bunjevačko thaj crnogorsko komuniteti. Premalo paluno registruiba kova si kerdo palal i srtuktura e themutnengi dživdinela paše 0,97% romane themutne ki buti konsileski, no bizo poro palal o pratsav, lela than thaj o presidento taro komuniteti.
- ❑ O Džene kotar o konsili alosaren pe kotar o deputetija, a denlalen anav i parlamentoski komuna ki sugestija e

presidentoski kotar i komuna savo sigurno, ko panlipa e mehanizmoa e selekcijakro palal o džene e konsilesko taro komunitetija eventualno kerela diskusija lengre nacionalno konsilenca.

Pala odova so o džene kotar o konsili ki Komuna Subotica alosaren pe kotar o džene deputengro, ačhola puterdo pučhibe palal o mehanizmo e alosaribasko e dženengro savo eventulano na lena than ko avazi e parlamentoske komunakro.

I komuna **Odžaci** thaj **Subotica** tane examplorija e komunenge savo si alosarindoj e dženengro kotar o konsili lačharde o etniknano kriterijumi palal o etnikano džendipe ko politikani partia. Atoska, ko nesave komune ki **Temerin, Novi Sad, Novi Kneževac thaj Žitište** o politikane pariye inelen, posredno thaj fundono akti ko dejba o avazi thaj alosaribe e dženengri.

O sugestije thaj selekcija dženengri taro konsili Serbikane nacionalno minoriteske

Dikholpe so pana po baro napi sikhavena o sugestije thaj i selekcija e dženengri ko konsili kola presentuina o Serbikano nacionalo minoriteti. Atoska, o Srbijancija si but pobare themutne ko 55 multietnikane komune, a ko pobaro numero lena than ko 13 komune save o minoritetija isilen pobaro dizutno baripa. Odova fakti sikhavela so o Serbikane minoritetija palal piro baripno statusi majimportantno si baš i situacija thaj o stabilnost maškarnacionalo relacijenge.

- ❑ Palal odoleske i selekcija e dženengri kotar i Serbikano etnos ko komunakre decisije isilen specijalno pharipe. Atoska, ko miscal so nane ni akale pučibaske nijek generalno mothovipe. O komune putargje jekh aver praksa.

- ❑ Ki **komuna Žabalj** o prestavnikija kotar i Serbikani nacia sikhavde i Serbikani ortodoksno khanguri, kola si numaj jekhto kotar o sugestije. Ko anav e themesko poro-konstitucionalno sistemeja savore khangure thaj religiozna institucije tane čhivde ko civilno amalipe thaj ko formalno porosko contexti jekh ka jekh e bi raipkane organizacija, kulturakre organizacija, save kerena palal o lokalno korkorodirekcija. Atoska, realno akti tradicionalno organizacijengro savo si (KPŠ) sito majdur save isi len avera civilna organizacije. Ko esavki rola, lačharde si o jedinice lokalno korkorodirekcijakre so o legitimiteti palal o džene e konsileskre savi ka sikhavi akaja institucija (e komunakro parlamentosko šerutnipe) KPŠ, ka ovel le ispati vaš o pačhaiba anorami akale institucijakre.
- ❑ O problemi musaj te ovel te o korkorodirekcije rodena taro aver khangura thaj religiozna komunitetija te den piro avazi palal pire džene ko konsili. Ko odoja situacija ka našalelpeš o fundono gndo kotar i implementacija e konsileski, a lesro šerutnipa ko najbaro šarti ka oven cidime kotar o dikhibe e maškaretnikane pučiba ko maškareligiozno relacije thaj problemija.
- ❑ Ki **komuna ko Zrenjanin** o džene e konsileskre kotar i Serbikani komuniteto, thaj minoritengro komunitetija save nanelen alosarde nacionalno konsilija, dena sugestije thaj alosari i komisija palal o kadrovsko thaj administrativno pučhibe thaj butikeripasre relacije parlamentoske komunake.
- ❑ Vakerdo si ko **foro Novi Sad** nane baš lači solucija e alosaribaski džengri kotar o džene taro komunitetija. Jekh ka jekh si o fakto vaš o alosaribe e džengro ko konsili savo prestavinena o srbikano komuniteti. Palpalal, pand, taro maksimalno enja džene tane srbikano etnos thaj alosaren pe kotro politikane parije save tane presetavime

ko lengre dizja. Esavko akti e alosaribasro thaj i sastav e konsilesko, savo si jekhipasko thaj ko komune Žitorada thaj Prijepolje, putrela o drumo ki majorizacija minoritetengro etnikano komuniteti.

- ❑ Ki **komuna Apatin**, palal i decisija e implementacijake e konsilesro, kola lele o deputetija ⁷ sikhavdo si o džene te alosaren pe palal olengro dizjengro etnos, a o alosaribasre manuša tane o džene save dena sugestije sito kotar o nacionalno minoriteti, nacionalno konsili palal o nacionalno minoritetija kola sito po buter taro 1% themutne komunakre, a baš o prestavnikija taro serbikano komuniteti sito kotar o serbikano nacionaliteti.
- ❑ I solucija kotar o 3. oktobri odole beršeske dinde avazi e dženenge kotar o konsili dujen (2) serbikane prestavnikon, tari mađarikani thaj po jekhe prestavniko kotar hravtikani thaj jekhe prestavniko taro rumunikani hem romano komuniteti.⁸

I participacija e themutnengiri ko butikeriba e konsilesri

Jekhto komuna kote dindga sugestija palal o alosaribe e dženegro ko konsili palal o etnikano principi thaj intersija politikane partijake prezentuime ki parlamentoski komuna lačhardja e themutne principia sito i **komuna Ada**. Artiklo 63. e komunakro statuti Ada ⁹ dikhelape te formirinelpe ki komuna konsili palal maškarnacionalno relacije ko savi buti ka astaren than o presidentija kotar o sa nacionalno – etnikane komunitetija ki komuna.

Atoska, e artikloa 65. statuti e parlamenoske komunake Ada alo si dji o djandipa so e rolakokeripe, sastav, i forma bućakri

7 „Oficijalno lil Parlamentosre komunake (PK) Apatin “No.8, taro 23.maji 2005”

8 „Oficijalno lil PK Apatin “No.11, taro 03. oktobri 2005

9 „Oficijalno komunakro lil Ada “ No. 22/2004

thaj i selekcija e džengenri kotar o konsili delape dji o djandipa specijalo šarti kotar o pratsav andri parlamentoski komuna. Akaja decisija¹⁰ andi si trin berš palal, 21. aprili 2005. berš, a ola si verifikuime o šerutnipa kotar o statuti parlamentoske komunake, so mangla te penelpe taro kanuni palal i lokalno direkcija.

O trito kotor odola decisija tani pandli e selekcija palal o džene konsileske ko figurativno vakeribe da ki buti akale truposre anglo deputeti musaj te oven **representuime thaj thaj o dizutne**, thaj o šerutno musaj te ovel deputeti, sar bi lače lačharel o aktija akale savutne bučarne trupoa parlamenoske komuna anglal o deputetija thaj avera komunakre organenca.

Ko fundo, mothavdo pratsav sito i Solucija palal i edukacija e konsileske baš o maškaernacionalno relacije ko kova fundo musaj te del pe konkluzija so ki buti akale truposkiri lena than o dizutne, a na o prestavnikija baš o nacionalna komunitetija. Verifikuimo si so ki buti lena than but etnicitetija save si maškar olende Srbija, Mađarija, Roma, o importante krietetijumi palal o alosaribe na sine o etnos thaj i nacija numaj o deputativno niveli jase sugestija e dizutnengri ko fundo savo ande mandati palal o štareberšengro periodi te representuinen olengre inreseija ko akava trup.

Dileme savo sito baš i lokalna korkordirekcije save si phanle baš o konsili thaj i selekcija džengenri

Kola sito o „džene“ taro artiklo 63?

Ko artiklo 63. e kanunesko palo lokalno korkoridirekcija sikhavelpe precizno so **o konsili formirinenape palal i buti le jekhipasri nacionalne komuniteske ko multietnikane**

10 O Prastav taro rolakokeripe, sastav thaj forma bučakiri e konsileko palal o maškarnacionalno relacije, PK Ada, No. 02-23/2005-01, kotro 21. Aprili 2005.

komune. Ko jekh vas, jekh ka jekh artikloa tane kerde o kriterijumija ko fundo savi jekh komuna dikhelpe sar multietnikani (pobter kotar 5% džene kotar jekh etnikani grupa jase pobuter kotar 10% kotar jekh etnikani grupa ko savutne dizutne ki komuna palal o paluni registracija e dizutnenge) čhivdo si ki godi soj o **džene ko kanuni nacionanlo (etnikane) komunitetija kola ki komuna presentinena numerikano tikninpe.**

Ko odova fakti, o kanuni na kerđa diferncija palal o serbikano komuniteti thaj crnogorsko thaj averendar kotar o nacionalna minoritetija.

Atoska, ako laja o ki godi soj o titlarija poroske ko artiklo 63. nacionalno komuniteske, avaja dji o komplikujimi situacija savo bi ki savutni komuna, varesavi kotar nacionalno komuniteti, jase aver disavi, a okoja serbikani, kerela 5% diizutne komunakre, a panda jekh komuiteti (minoriteti) pana 1% musaj ko anava e kanunesko te formirinel o konsili palal o maškarnacioalno realcije.

Ko aver rig, i konfuzija kerela i praksa kotro lokalno korkorodirekcija thaj o konsili e komunakro palal o maškarnacionalno relacije savo o rolakobutikeripe tane fokusirime ko problemija palal o nacionalno minoriteti. Baš i etnikani struktura themutnengi ki Raštra Srbija, thaj ko lakre regionalne thaj lokalne specifikacije thaj problemija kola marenpe o komune ko anav e pašlljobe palal o nacinoalno minoritetija thaj resipa olengre hakaja, **realno rolakobutikeripe e komunakre konsileja** palal o maškarnacionalna relacije tano fokusirimo palal o pučibe baš o jekhipe nacionalno minoritengo thaj olengre komunitenge.

Ko avdisutne socijalano thaj hakajengro than, o duje gođendro gndipe bi ovela cidimo te cidingjol o kanumi 63. tari lokalno korkorodirekcija ko fundo čhibasre varesave specijalna terminija – serbikano nacionalno komuniteti thaj o džene kotar nacionalno minoriteti. I inspiracija thaj o hanig esavke promena ko artiklo 63. musaj te ovel o artiklo 53. Anororami e manušikane thaj minoritetongre hakaja thaj dizutnengro muklipa kola sikhavena soj o

džene Raštrakro jekhtanipe i Srbija thaj Montenegro „ *isi olen obligacija te len o napia palal o dikhle pberde thaj o efektivno jekhipa palal okola save dženenape ko nacionalno minoritetija thaj okola save dženenape ko nacionalno bariša, ko regioni ekonomijakro, socijalno, politikano thaj artistikano džhivdipa* „. thaj ako akava artiklo fokusirimo ko napia afirmativno akcijake, vakerelape kotar avera pućimata kote ando varesave minoritetna komunitetija palal i ćaćutni bi-jekhipasri socijano pašlipasri situacija trpinela i ćaćutni loš (šteta).

Ko dela i sugestija palal o džene e konsileskre?

Ko majbut droma, ki praksa, o manuša kola dena i sugestija tane o šerutne ko parlamentoske komune, nacionalno konsili palal o nacionalno minoritetija, Srbikani ortodoksno khanguri, grupa themutne, artistikane organizacije nacionalno minoritenge, biraipkane organizacije.

Funduno duje gođengro gndipe ko anav akale pućibaja si tano ko musaj te kerel inicijativa pala o konsili thaj ko odova šarti te rodel o sugestije e džengre thaj o gndipe olendar kotar o institucije komunitengre save musaj te prestavinen. Ko odova, e decisija kotar i implementacija e konsileski **musaj te vastalipe(ovlastiti) jekh institucija** ki parlamentoski komuna te del inicijativa palal i edukacija konsileski, thaj **o postupko palal o formiribe** e konsilesro.

Save komunitetija sito prezentuime ko konsili?

Palal o dileme ko anav e alosaribaske e džengri taro komunakro konsili palal o maškarnacionalno relacije thaj ko di-save komune tano prisutno **o problemi palal i prezentacija e nacionalno komunitongri** ko akala trupija. No, ko tikno numero ko komune gndipen o džene kotar o nacionalo konsili te len i rola prestavibasri palal o nacionalno minoritetija, na o

prestavnikija kotar o serbikano komuniteti. Dikhelape so akava gndipe nane jekh ka jekh e intencija kanuneskre te formirini o trupo ko kola ka oven represeuime o prestavnikija savutne nacionalno komunitengre save ko multietnikane komune pherena o kriterijumija numerikane sikhavde ko artiklo 63. kanuni palal i lokalno korkorodirekcija.

O ŠERUTNIPE E KONSILESKO

O šerutnipa e konsileskso šaj delinelpe ko:

- a) funduno šerutnipa **save iklona kotar o dženo 4.** thaj 7. artiklo 63:
- b) o kompetence **definisimo pratsav** kotar i parlamentoski komuna

Fundono šerutnipe

Ko anav e fundone šerutnipaske savoi pandlo e dikhiba palal o pučhibe o nacionalno jekhipe musaj te vakerelpe so hem olen **verifikuini** thaj **adicionalno definisini** i parlamentsoki komuna. Anorami akale šerutnipaske **o konsili dela gndipe** ko sahvutno pratsav kotar i parlamentoski komuna savi odnosinelpe ko nacionalno jekhipe, thaj isile poro thaj te **pokreninel o postupko** anglal o šerutno krisi te diklhape soj tano o pratsav perlametoske komunakro ko aver gdnipe e komunakre statuteja.

Implementacija akale šerutnipastar puterla duj (2) pučhiba. Angluno si palal i definicija e nacionalno jekhipastar, dujto palal o bajraripe baš o mehanizmi ki parlamentsoki komuna baš e konsielsko rolakokeribe.

But i pharo te delpe devaipe ko pučiba pala i definicija e nacionalno jekhipasri.

Ko buhlo kontexti, nacionalno jekhipe implemetirinelpo ko savutno apekti dživdipasro; edukacija, butikeripe, informacija, agrikanokeripe (privreda), socijalno relacije, pa em kotar o thanesro plani thaj infrastruktura e komunakri. Esavko dikhibe ko kontexto manglape te dikel o konsili palal o maškarnacionalno relacije anela decisija kotar o baro numero sugestije dinde kotar i parlamentoski komuna.

Ko tikno phenibe, o kontexto nacionalno jekhipaske, palal i operacionalizacija ko o artiklo 63, vakerelpo kotar o situacije kana i parlamentoski komuna palal i implementacija e hakajengri save tane baš o personalna thaj kolektivna hakaja e dženengri kotar nacionalno komuniteti: jekhipe palal i buti ko publikane institucije, oficijalno koristibe i čhib thaj o lila kotar o nacionalno komunitetija, network (mreža) e fundone thaj maškaredukacijakre institucije, alosaribe e direktore (šerutnesko) ko publikane institucije, representiba e komunitetija ko publikano informisiba savo fundo ka ovele i parlamentoski komuna thaj aver.

O problemi savo musaj bajrol ko konsili palal o maškarnacionalno relacije si te ovel aktivno panlo thaj redovno dejbe o sugestije e dženenge ki parlamentoskli komuna – konsili. Ki praksa o lokalno korokorodirekcija anela thaj selektuinela but dosna. No, atoska so o konsili arakhipe na but, sar hem odova dji o decembri 2005. berš na sine nisave reakcije kotar o konsili palal o decisije andi parlamentoski komuna šaj delpe jekh konkluzija so o konsilija na sikhavena o aktivnostija ko plo fundono šerutnipa več kerena avrutne aktivnostija.

Adjahar ano poulavde komune sebepi o bešipe e konsilesko thaj oleski buti sine mariba maškar dizutne aver aver dizutne kotar avera naciije. Atoska si o lafi kotar o kompetence milicijakre, o krizi, o džene e konsileske reaguinena palo konflikti. Akala aktivitetija si kotar o bari pačhiv, numaj akava na avela ko fundune kompetence e konsileske.

O kompetence save tane definisime decisija kotar i parlamentosri komuna

O kompetence save anela i decisija e parlamentoski komunaki **but tane buhlje čhivde** thaj but puti khuvenape e **kompetenca avere bućarne truponca** parlamentoske komunate.

Interesantno si o examploro i baš o pratsav thaj i implementacija palal o konsili maškarnacionalno realcije ki komuna **Apatin** savo sikhavdo baš o objektive akale truposke bućakro palal o: anglalipe baš i buti e lokalno korkorodireklcijakri, maškaretnikani tolerancija, uruipe e manušikane hakajengro, arakhibe palal o etnikano thaj artistikano indentiteti palal o komunitetija, promocija e multukutluralizacijakro, uruipe palal e dizutnengro laćhipa thaj i tradicija baš o jekhipasro dživdipa, opipe e bilaće vakeribaske thaj ksenofobija, bajraripe palal o civilno amalipe thaj publikani demokratija, anibe o cinadipe o baš o koristibe o čhibja minoritetengre ko vakeribe thaj publikani komunikacija, informativna buća te afirmisinelpe i tradicija, kultura thaj i čhib savorengrro nacionalno thaj etnikano komuniteti thaj o bajraripe palo butikeripa e dizutnengoro, BRO e loklano korkorodirekcija, thaj o šerutnipa palal o butikeripa pi nacionalno jekhipe palal i edukacija, kultura, socijaljno organizacija, keribe palal administrativno autoriteti thaj i organizacija publikane komunakre servisiija, publikani komunikacija, butikeripe thaj uruipe e kulturakre statute (spomenikija).

E prastav savi mothavdi so palal i implementacija kompetence o konsili palal o maškarthemutne relacije ki komuna Apatin šaj te lel o napia palal o anglalipa baš o etinakane tenzije thaj ko odova than te organizuel thaj del dumo baš o napia save ko fundo isi len o haljovibe maškar o nacionalno thaj etnikane komunitetija thaj kreacije jekh laćhipasri civilno atmosfera ki komuna. Palal odova, o konsili lela thaj o napia save sito ki relacija pala o socioekonomikane pućhibaske e džženenge taro etnikane komunitetija.

Ko odova aspekti, diklo si so o „ *konsili lela o aktivitetija kola sito ki fukcija jekhipaske participacija palal o džene kotar o savutne nacionalno thaj etnikano minoriteti ki komunakri teritorija ko bajraripe thaj zoralipe tikne maškarune firme sar avera da aktivnostija ko tha ei privredakro thaj savutno civilno dživdipaski, ovna ko jekhibe dinde savore dženenende kotar o sa nacionalno thaj etnikane komunitetija ke komunakre themesko*“.¹¹

Bi duje gndipengoro sito soj akala buhle sikhavde kompetence našle o gndipe e kanuneske palal odova te o konsili palal o maškarnacionalno relacije kerela baš i implementacija e nacionalno jekhipasri ki komuna, jase so realizuini thaj dela o gndipe ko pratsav e parlamentoske komunake palal o pašljoibe nacionalno thaj etnikane komunitetija thaj phiravel o mehanizmo palal o uruipe ko krisi ki situacija dabadimipe lengere nijamenge.

Ko odova than, kotar haljovibe si e integracija komunakre konsili palal o maškarnacionalno relacije, kana si o lafi palal o jekhipa e nacionalno komunitengri pala o butikeripe, fokusirinelp e ko lengro phiribe palal i situacija lengre jekhipasko presentuiba ko komunakre publikane servisija.

O solucije save tane dinde thaj ande ki komuna Apatin, numaj odova so lengri legitimnost šaj te len kotar o atriklo 55. dekalaracija kotar o manuškane thaj minoritenge hakaja thaj dizutnengro muklipe, sikhavi ko odova so o šerutnipe e konsileskre šaj te iklon kotar o kanuneskre sikavde kompetencije thaj te khuven ko složimo than socijalno relacije ko multietnikane komuna.

I parlamentoski komuna **Zrenjanin** si baš o pratsav kotar o konsili palal multinacionalno relacije ¹² kergja definicija palal o fundono šerutnipe e konsilesko baš e multinacionalno relacija, thaj diklha so o konsili šaj pala o varesave pučhibe kotar piro rolakokeribe formirinel jek butikeribasko tim jase del buti dikas kotro džene te realizinen varesave pučhiba thaj informisinen

11 Artiklo 13.i pratsav palal o formiribe e konsilesko baš maškarnacionalno realcije PK Apatin

12 „Oficijalno lil kotar komuna Zrenjanin”, No. 3/2005.

o konsili palal odova. Esavki prastv verifikuimo si so o konsili anela e **bučhatar**, savo sito pendžardo ko konsilesko bešipe 29. juni 2005. berš. E bitikeripaske lileja sito sikhavde o forme e bučhakre palal o konsili, amalikano keripe e organonca kotar lokalno korkorodirekcija, angluno bešipe thaj o forme baš olengro pratsav.

Kotar o hramosardo lil e konsileske bešipnastar šaj anelape konkluzija so o konsili, uzal o pučhibe kotar olesre šerutnipaske, kergja numaj o relacije thaj implementacija palal o hakaja e nacionalno minotietija – anglalipe pala o informisibe ko čhibja e nacionalno minoritetngre, palal o finansije lengre butikeripasko pi artistikani sekcija thaj aver.

I praksa lokalno korkorodirekcija baš o kompetencije

Ki praksa e konsileski palal o maškarnacionalno relacije save si ustanovime ko decembro 2005. berš majbut aktivitetija sito sine pandle ko **realizuibe e pučhibasko palal o pašljibe e nacionalno minoritetura**.

Esavki sitacija tani haljovibasri numaj sose ki lumija nane vazdimi i strategija palal i integracija e nacionalno minotetengri. I deklaracija palo manušikane hakaja baš o mineritetija thaj dizutno mukljipe hem o kanuni palal o uruibe e hakajenge thaj o mukljipe e nacionalno minoritetengro presentuinela o dokumentija save bajrardje o vazdibe e manušikane thaj minoritetngre ko demokratikano principi, numaj palal bivakeripasko akale dokumente, deklarativno karakteri e Kanunesko palal o uruibe e hakajenge thaj o mukljipe e nacionalno minoritetngro, putarde politikano thaj legalno pučhipe thaj bilačharipe bute kanunengro save regulisinena o pašljojbe nacionalno minoritetngro nane sikhavdo but palal o napia palal implementacija baš o hakaja e dženenge kotar o nacionalno minoritetija.

O na zoralipe bivakerde politikakre šaj dikhelape ko multietnikane komune.

Ko Vojvodinakre komune i situacije tani poláchi kotar o komune ki mašakrutni Srbija. Ko predlog odoleske vakeri o data soj dji o fundo 2005 berš ki Vojvodina, kotar 44 multietnikane komune, o konsili pala o multinacionalne relacije formirimo ko 16 komune, a ki maškaruni Srbija ko večh 2 sandžačhko komune.

Ki praksa akale komunengri, but droma sikhavena pe o **problemija palal i implementacija e hakajengre baš o džene kotar nacionalno minoritetija**, a toska, o kanuni pi lokalno korkorodirekcija ko komune tane direktno obligaciona palal i implementacija thaj lačharipe individulano thaj kolektivno hakajenge palal nacionalno minoritetia posebno kotar o oficijalno koristibe i čhib thaj o lil. (dindo 2, rig.71).

Palal odova, musaj te vakerelpe so e participacija e nacionalo konsili palal o nacionalno minoritetia ko procesi alosariba e dženengro ko konsili, ki buti akale truposki lena than thaj o púchibe baš o butikeripe akale institucijengro.

Taro haljovibe sito kaj o nacionalno konsili palal o nacionalno minoritetija isilen but baro pharipe ko than baš i implementacija o kulturakre politika palo minoritia ko lokalno komunitetija. Atoska, pala odova, e kanuneja sito dikhlo soj tane o mehanizmija palal o hakaja e nacionalno minoritetenge ko lokalno komunitetija na but zorale, sikhavdo si o problemi legitimnosti ko korkorodirekcije kote si minoritetia save alosarenpe večh ko nacionalno, a na ko lokalno niveli.

Save si o Dileme palal o šerutnipe e konsileskro

Save tane o kompetencije e konsilekre?

Te sine dji i koristibe o šerutnipa e konsilesko savo si sikhavdo ko artiklo 63. save si palal o relacije e e parlamentoske komunakre thaj save si palal o relacije e hakajengro baš o

nacionalno komunitetia thaj phiravipe o mehanizmi palal o uruipa palal olengre interesija ki komuna, numaj nane lačo te gndinipe duje godjenca palali buti akale truposkre. Atoska, so o rolakobutikeripe konsilesko mothovi o parlamentoski komuna ko anav oleskre statuteja, **šajipe si te buhljarelpe o kompetencije** akale truposke.

O fundo e buhljaribasko palal konsileske kompetencije mu-saj te oven realno valjanipe e dizutnengre thaj i situacija ki ko-muna palal i situacija (stanje) maškaronacionalno relacije, thaj o vakherdo artiklo 55. hakaja palal o manušíkane thaj minoritetija thaj dizutno mukljibe, savo ki relacija baš o arakhiba efektivno jekhipe ki ekonomsko thaj socijalno artistikano dživdipe.

O šerutnipe dinde kotar akava haljovibe thaj poroske temeljija dur si kotar okola save si dinde ko artiklo 63. kanuni palal o lokalno korkorodirekcija.

Ko odova than, pharo si te ulavipe savo si o pučhiba kolendar i parlamentoski komuna anela o prastav nane phandle baš o nacionalno dizutnengro jekhipa. Esavke pučhiba šaj te oven ki relacija ko keribe palal i infrastruktura ko themutne thana kote save dživdinena o džene kotar o lokalno nacionalno minoritija jase ko pučhiba palal o anglalape o hakaja ko jekhipasro ekonomikano baripe ko savutne kotora e komunakre.

Učharipe palal o kompetencije

Ko varesave komune, palal odova so o kompetencije e konsileske palal o maškarnacionalna relacije učharenape e kom-petencia averutne bučharne parlamentoske komunakre trupoa, dikholape so olengre **kompetencije učharenape e kompetencia ekzekutivno komunakre organenca**. A ko komune kote o džene kotar o nacionalno minoritetia kerena nacionalno baripe

(večhina), dikhlo si kaj učharenape o kompetence e konsileske palal o maškarnacionalna relacije e kompetenca nacionalno konsileja baš o nacionalno minoritetia sikhavdo ko kanuni baš o uruipe e hakajengro thaj muklipe palal o nacionalno minoritetija.

Učharipe (preklapanje) e konsileske kompetenca e kompetencosa baš o nacionalno konsili palal o nacionalno minoritetia.

Nacionalno konsili baš o nacionalno minoritetia tane o institucije korkorodirekcijakre palal o minoritetia save prestavine-na o nacionalne minoritetia ko anav lačharibaske palal o poro ki kulturno autonomija.

Akale trupia alosarenape ko fundi palal o *kanuni baš o uruipe e hakajengro thaj o Redo (pravilniko) kotar o butikeripe e parlamentoskri elektori palal o alosaribe e konsilesko nacionalno minoriteti* savo andja o Ministeri palal o nacionalno thaj etnikane komuniteti (Dindo 2.No. 71).

Nacionalno konsili palal o nacionalno minoritetija thaj o komunakro konsili palal o maškarnacionalno relacije lena o ligitimnost kotar aver aver socijalno thaj politikano thaneski rola thaj isilen aver aver niveli vastalipasko ki lokalno korkorodirekcija.

I funduni diferncija si ko odova soj tane o komunakre konsilija palal o nacionalno minoriteija **jekh kotar tari lokalno korkorodirekcija**, thaj direktno si phandle e parlamentoske komuna. **O nacionalno konsili palal o nacionalno minoritetija**, sar institucije e korkorodirekcijakre palal minoritetija, tane **institucije save presentuinena o interesija palal o minoritetija anglal o organija aktongre ko regioni kulturakre autonomijake.**

Kana sin o lafi baš i relacija nacionalno konsileski palal nacionalno minoritetija thaj lokalno korkorodirekcijaktri musaj te vakerelpe so lengo panlipa (veza) formirinelpre prekalo deputejija ko parlamentoski komuna save sito sar komunakre funkcionerija alosarde ko specifikano nacionalno konsili.

Posebno si impotranto te vakerelpe te o komunitetija palal o minoritetija oven alosarde več ko nacionalno niveli, a palal amaro kanuni, akana, esavke trupia nane šajipe te alosarenpe ko lokalno korkorodirekcije. Ko odova than, musaj te ako isi šajipe, **ko formalno vakeripe ulavipe o kompetence** minoritengre korkorodirekcije kotar o kompetencije save kerena o komunakre konsilija pala o maškarnacionalno relacije. Numaj lače, odova na ikali i koorperacija akale truponca ko anav e rodibasro thaj dejbasro gndipe kotar o aver aver pučhiba, ljejba jekhipaske (zajedničke) napia thaj aktivitetija thaj aver. Atoska, direktno učaripe o kompetencije anela bi dji i situacija te o politikane lače organizuime minoritetija, save kerdje o zorale korkordirekcije palal o minoritetija, isilen šajipe te keren komunakre korkordirekcije palal o minoritetija thaj te den piro gndipa palal o decisije save si kotar o interesi e dženengre kotar o minoriteti ko specifikano than e lokalno korkordirekcijakre. Ko odova napi, ka ovel šajipe e dženengre kotar o minoritetija jase jek kotor kotar o minoritetija len lače pozicija ki korespondencija palal o avera minoritetija jase ko lengre nadizutne ando avera komune.

I situacija odoleja šaj ko anglunipe e promibasko *Kanunesko pala o uruipe e bakajengro thaj o mukljipe palal o nacionalno minoritetija* ko anav e formibasko komunakre korkordirekcije palal o minoritetija thaj o reducibe i influencia (uticaj) politikane partijengre palal o alosaribe e dženengri kotar o korkorodirekcije pala minoritetija.

Preklapanje (učaripe) e konsileske kompetence e kompetencosa pala ekzekutivno organija akti.

Atoska, soj nane vakerdo **sar alosarenpe o džene e konsileske** palal o maškarnacionalno relacije, isi šajipe so ko lende

šaj oven alosarde o thaj selektuime **o džene kotar e komunakro bešipe (veće)**. Adjahar da, isi šajipe te o komunakro bešipe (veće) e administracijakro kotor organizuini jase te kerel jekh ka jekh palal o pučhiba save kerela o konsili palal o maškarnacionalno relacije. ko soldije buča nane o maribe pala o interesija thaj ni avera e kanuena dinde save bi čhinavi olen. Atoska, **musja te**, ko savutni situacija **našelpe kotar i influenza ekzekutivno vlasti ki buti e konsileski** thaj kerelpe repekti palal olengri autonomija.

Palal akava problemi isi pana jekh gndipe savoj si pharo te haljovelpa. Atoska, ko kanuni pala o lokalno korkordirekcija ko artiklo 63. savo sikhavi palal i implementacija e konsileski palal o maškarnacionalno relacije čhivdo si ki rig 4. savo sikhavi palal o definicija thaj i organizacija komunakre direkcija. Ko odova, **šajipe si palal o vakheribe ko savo truppo si formirimo sar kvalifikuimo servisi ko komune**. Ko aver vakeribe esavke tane o dinde ki rig 4–6. ko artiklo 63. save o kompetencije e konsileske palal o maškarnacionalne relacije **direktno sikhavena ko parlamentoske komune**.

Ki konkluzija soj po lače te sikhaven i buti e konsileski palal o maškarnacionalno relacije ki parlamentoski komuna, mothavi thaj o artiklo 34. o kanuni palal o lokalno korkorodirekcija savo tano sikhavdo so i **parlamentoski komuna ko fundo e statuseko formirini savutne jase povremeno bučharne trupija** save, dena piro gndipe palal o sugestije e lilengre thaj i decisija save anela i parlamentoski komuna.

Ki praksa lokalno komunkre interesno si o **explorija ko trin komune** save si o komunakre funkcionerija o džene konsiler-skre kotar o maškarnacionalno relacije.

Olengro than (ačhojbe) ki buti akale trupoa šaj te sikhavi o decisije e konsileske thaj o kompetencije save si e kanuneja thaj statuteja verifikuime palal o interesija e lokalno administracijake jase palal o interesija individulano nacionalno komunitoske.

Ki komuna Bečej ko fundo e statutesko formirimo tano o konsili palal o maškarnacionalno relacije. Angluno konsili sito formirimo 2003. berš, palal o aver berš, palo lokalno arosaribe, i Solucija thaj alosaribe o presidente thaj e dženegro e konsilesko palal o maškarnacionalno relacije PK Bečej ¹³ mukhlo, a alosarde sito, ki sugestija e politikane parija save sito ko PK, o džene kotar aktuelno konsili save sito šov (6) džene. Ki komuna kote sito 41% serbikano thaj 48% madjarikano dizutne o konsili lesri angluno bešipe ikerdja ko 3. novembri 2005. berš.

Bi-aktivno džene ko konsili si, palal o sa o vakeribe, andi thaj i decisija e komunakre bešipasri (veča) te ičheri jekhe pire džene te kerel palal o pučhibe baš o maškarnacionalno relacije thaj o butikeripe e komunitenca baš i religija.

O aktivitetija akale dženesko komunakre bešipna (veča) kerdje presija ko aver plani e konsileske palal o mašakrnacionalno relacije. Iako sito o pučhibe e komunakro bešipnanasko palal o efikasnost thaj i operativnost e bučhako, musaj te dikhelpe palal o aktivnost thaj o kompetencije ekzekutivne akti ko komune te na khuvenpe e aktivitetija save kerena o butikeripnaske trupija ki parlamentoski komuna jase mašakar olende te ovel jek ucho niveli amalikano butikerikeripasko thaj ulavibe palal o institucionalno kompetencije.

Ki komuna Žitište o džene e konsileske kotar o maškarnacionalno relacije tane o presidente thaj o sekretari e parlamentoske komunake, savo tano o šerutno palal i buti akale truposke. Atoska so o konsili leskro anglutno bešipa kerdja ko agor o oktobri 2005. berš, ačhola te kerelpe analiza palal i buti akale anglune dženosri ki parlamentoski komuna thaj majimportantno dženo ki komunakri administracija ka ovele influenza (uticaj) ko butikeripe thaj o decisije e konsileske.

13 PK Bečej, No. 021- 19/05-1 kotar o 1.juli 2005.

Ko fundo, i **komuna Priboj**, ko fundo e artiklosko 54. o statuti e komunakro, andja o pratsav palal o formiriba o konsili palal mašakernacionalno relacije thaj i solucija kotar o alosaribe e presidentoski thaj e konsileske džene. No, ki pratsav kotar o formiribe na arakhaja nisave diferencije ko pratsav ko artiklo 63. Kanuni palal o lokalno korkorodirekcija thaj ki praksa baš o konstitucija akale truposki ko komune ki Vojvodina, i decisija ko alosaribe e presidentoski thaj e dženengri sito sikhavdi lačhe palal i komuna ki Priboj keredja jekh pozitivno diferencija kotar avera. Atoska, savore o džene e konsileske save si alosarde kotar e parlemantoski komuna astarena than sar džene ko komunakro bešipe (veće). Oficijalno Pratsav palal o formiriba, o presidento kotar o konsili sito o presidento kotar i koumuna, a o badžako te alosaren averen dženen ki PK nane verifikuimo kola sito lengre manuša save dena sugestije.

Anorami, uvek sito lačo palal odova o džene te oven biphange kandidatija, so mangela te phenelpe, o dizutne save dinde kotar o organizacije, institucije save keren buti palal o aspektija e problemenge savo si o konsili šerutno, jase te oven alosarde kotar o deputetija PK. Alosaribe e dženen kotar o ekzekutivno akti ki buti e konsileski šaj te putrel o problemija save ka paralizinen olesro butikeribe thaj marginulizini i influenza (uticaj) palal o dizutne ko kanuni sikhavde ko kompetencije akale truposke.

Atoske, soj i Priboj lokalno korkorodirekcija kote palune enjavareš (1990.) berš o mašakrnacionalno relacije sito bilače thaj o dizutne isilen pana pharipe e situacija ko nakhlo vakti, taro haljovibe si i intencija ekzekutivno akteski te o pučhiba save si senzorna (osetljiva) kola šaj kolaj te phagen o fundo arhitekturakro palal o multietnikano poverenje den ki decisija e tikne grupake manuša.

O pučhibe tano kozom akava napi e decisijakro ko pašljojbe e principoa palal i dencentralizacija akteski ko lokalno korkorodirekcija thaj dali o bajraripe baš o multietnikane relacije musaj te keren večh palal e komunakre aktija jase e segmentionca lokalne demokratijakre.

4

O Sugestije

baš o formiribe thaj i buti e
komunakre konsileja palal o
maškaretnikane relacije

Kotar i praksa komunakri save formirindje o konsili palal maškaretnikane relacije iklona aver thaj aver experience, o examplorija lače butikeripnaske, thaj o badžako save musaj te dikhenpe thaj siklon pe sar kotar taro kanuni kotar o lokalno korkorodirekcija adjahare da kotar o butikeripnasko akale truposkre ko lokalno korkorodirekcije.

O lafi kotar i institucije savi dji o 2002. berš, jase dji o anibe e fundone kanunesko baš i lokalno korkorodirekcija, na ine dji akana ko amari legalno praksa thaj socijalno–politikano dživdipe lokalno korkorodirekcijakro. Mangela te phenelpe so, **sahvutni experienca sito kotar baro barvalipe thaj** prestavinela jek budžako palal i anglalipa hem efikasno savutni buti ko akava trupo.

O sugestije kola avena tane sa kotar i praksa e komunakre save formiringja o konsili palal o multinacionalno relacije, adjahare da kotar i analiza e Kanuneski palal i lokalno korkorodirekcija, kotar o statuti thaj prastav e parlametoske komuatar thaj rodipastar savo o autori e dženenca thaj ple dženenca (tim) publiciringja ko

projekto *lokalno demokratija thaj koordinacija ko multietnikane lokalno korkorodirekcije*, kotar 2002. berš dji o fundo 2005.

O sikhavde sugestije tane jekh ka jekh **palal i praksa thaja e artiklo 63**. kanuni palal o lokalno korkorodirekcija thaj čhačhutno olenca na kerelape idealno modeli formiribaske thaj i buti e konsileski palal o multinacionalno relacije.

Majlačhi solucija bi ovela palal o promiba e kanunesko baš e lokalno korkorodirekcija akava akti te promingjol, jase o pojmiya oven jekhtane sar maškarlende, adhajare da ko anav e nacionalno thaj čheresre hakajengre standardenca, numaj hem o šerutno organi e direkcijakro anela legarutno (upustvo) palal o avera pučhiba save si taro importante palal o implementacija baš i buti thaj selekcija akale truponge.

Ko fundo, atoska so ki natura o biuča formirinena pe palal o artiklo 63. Kanuni palal o lokalno korkorodirekcija pandle baš o arakhipe palal o lokalno minoritetija, a ko but lokalno korkorodirekcije o džene kotar o nacionalno minoritetija arakhona ko esavki situacija majlačhi solucija ka ovel palal i inicijativa te prominelpo o kanuni palal o uruipe thaj o mukljipe nacionalno minoritetngro so mangel te phenelpo polačhi verifikacija lengre kompetencije ko komune thaj korespondencija baš o organonija aktengre.

FUNDONE SUGESTIJE

- O konsili musaj te fomirinelpo **ko fundo e Kanunenja** palal i lokalno korkorodirekcija thaj ko fundo e komunakre statuteja.
- I multietnikani lokalno korkorodirekcija **isila Kanuneja verifikuimi obligacija** te formirinel o konsili palal o maškarnacionalno relacije.

- ❑ O konsili musaj te ovel **butikeripasko thaj biphango trupo** šerutno ki parlamentoski komuna.
- ❑ O džene e komuakre bešipnaske (veča) thaj avera šerutno akti thaj funkcije našti alosarenpe sar džene e konsileskre.
- ❑ E aniba pratsav palo formiribe, e šerutnenge thaj e selekcija-ke palal o džene e konsileske musaj te dikhelpe o napa palal i granica baš o pojmia nacionalna thaj etnikane minotietija.
- ❑ O ministarstripe palal o lokalno korkordirekcija musaj te dikhel jekh napi savo ka ka ruminel o principi palal i autonomija e konsileske bučhake, dejba kvalifikuimo thaj legalno ažutiribe ko anav e po lače vakeribasko kotar o artiklo 63. thaj 18. o kanuni kotar o lokalno korkoro-direkcija thaj kvalifikuimo ažutiribe ko anav e kompetencija e konsileski kotar o artiklo 63. Kanuni.

O SUGESTIJE PALAL I PROCEDURA FORMIRIBASKI BAŠ O KONSILII

- ❑ O konsili musaj te formirinenpe ko fundo e decisijakro andi kotar parlamentoski komuna
- ❑ O postupko formiribasko e konsilesko musaj te legarel o prezidento parlamentosre komunakre.
- ❑ O alosaribe e dženengro pala o konsili musaj te kerelpe ko fundo e solucijakro palal o alosariba save anela i parlamentoski komuna.

O SUGESTIJE PALAL I SELEKCIJA E DŽENENGRI

- ❑ O pratsav kotar o formiribe thaj o solucije kotar o alosaribe e dženengro palal o konsili musaj te publicirinel pe ko oficijalno lil (glasnik) parlamentoske komunake.
- ❑ Ko esavki situacija o postupko e selekcijakro palal o džene e konsileskre musaj „kovle“ te **fomalizuinelp**e.
- ❑ **O dženo kova dela sugestija** palal o konsili musaj te ovel o **presidento e parlamentoski komunakri**.
- ❑ Ko verifikuiba i lista o džene kotar nacionalno minoritetija musaj te **roden o gndipe kotar nacionalno konsili** nacionalno minoritengo. Atsoka, te o konsili palal o nacionalno minoriteti nane formirimo, musaj te kontaktirinelpe e organizacijen palal o nacionalno minoritetija save si registruime ki komuna. Te na ine registruime organizacije, o dženo kova šaj dela piro avazi šaj te ovel o konsili palal o themutno komuniteti kote tane o džene kotar o nacionalno minoritetija bešte.
- ❑ Ko verifikujiba palal i lista e kandidatengi kotar o Srbikano komuniteti najlače sito odola džene te oven i **grupa baš o deputetija** parlamentoske komuanke kotar o partije jase kolacija e partijakre save tane ko akti kotar odoja partija e opozicijakri. Solduj grupe kotar o deputetija musaj te den jekh ka jekh numero kandidaten.
- ❑ Te o dženo jase o džene e konsileske ikljona tari buti akale truposke anglal o agor mandati, o dženo savo dela piro avazi (predlagaci) isile poro te alosarel avere dženen ko than olesko.

- ❑ Te pobuter kotar 50%o džene iklona kotar o konsili analal o agor o mandati, i parlamentoski komuna musaj te **mukhel o konsili** thaj palal o automatizmo musaj te **ponovini o postupko** majdocna 30 dive kotar o dive kana andili i decisija palal o činavibe e bučhakra palal o konsili.
- ❑ Numero e dženenegro musaj te ovel **verifikuimo e decisija** palal o formiribe.
- ❑ O nacionalno mothovipe e dženenegro palal o konsili musaj te proporcionalno ovel jekh ke jekh e nacionalno sastaveja baš komunkare dizutne palal o fundono kerdi registracija e dizutnege jase o nacionalno komunitetija te oven **jekh ka jekh representuime**.
- ❑ Ko alosaribe e dženenegro kotar o konsili musaj te dikhelpe, te isi šajipe, ko leskro mothovipe te oven representuime o džene kotar aver thaj aver themutne dizutne (themutne komunitetija) ki komuna.

O SUGESTIJE PALAL O KOMPETENCIJE

- ❑ Fundone kompetence e konsileske musaj te oven sikhavde kotar o Kanuni palal o uruipe thaj anglalipe baš o nacionalno jekhipe; te anglal o Šerutno krisi legarel o postupko palal i marka (ocena) e šerutneski thaj kanunesko pratsav jase aver fundonesko akti parlamesntoske komunake te gndinipe soj odoleja phage o hakaja palal nacionalno thaj etnikane komunitetija representuime ko konsili thaj anglal o Šerutno krisi legarel o postupko palal i marka (ocena) thaj haljojbe baš o pratsav jase aver

fundono akti e parlamentoske komunatar e komunakre statuteja.

Palo pire aktija thaj implementacija palal o nacionalno jekhipe ki komuna, o konsili musaj ko vakti te informisinel i parlamentoski komuna.

O konsilija musaj te den olengro gndipe ko sugestije savutne pratsav e parlamentoske komunake savo si palo hakaja baš e nacionalno thaj etnikano komunitetija.

E prastav palal i implementacija komunakre konsileja šaj te, ko šajipe e avera prilikenca ko multietnikane komune sikhavenpe thaj avera kompetence. Ko anav e kompetenca save si definisime po buhle kotar o kompetence save si sikhavde e kanuneja, musaj te dikhelpe redo kotar akava:

Olengre anglalipaja musaj te **dikhenge anglal sa o kondicije thaj o buča** kotar hanig thaj budjeti komunakro.

O kompetencije **na trebul te oven jekh ka jekh** e kompetenca **egzekutivo truponca** komunakre thaj e kompetenca **averutne bučarne truponca** e parlamentoske komunake.

O buhle definisime kompetence musaj te ovel lejn relacija ko:

O činavibe thaj i solucija palal o konfliktija;

I promocija palal o tolerancija thaj respecti palal i diferencija;

Zoralipe palal o multietnikano dijalogo;

Arakhibe o gndipe e duzutnengro palal i kondicija e maškar nacionalno relacijenca thaj o anglalipe hakajengro palal nacionalno minoritetija;

Dikhibe e kanunesko thaj o propisija ko regioni e uruipasko e hakajengro palal nacionalno minoritetija;

- ❑ Maškaripe e nacionalno konsilencia palal nacionalno minoritetija save si representuime ko komunakre konsilija palal mašakrnacionalno relacije;
- ❑ Maškaripe e institucijenca ko lokalno komuniteti, krajinska jase Raštrakre save isilen obligacija palal o hakajaja e nacionalno minoritetija thaj aver;
- ❑ Maškaripe e okole organizacijenca palal o civilno amalipe

O SUGESTIJE PALAL O FORME E BUČHAKRE

- ❑ O konsili musaj te anel o **lil (poslovník) palal i buti**.
- ❑ O konsili musaj **te arakhelpe anglal savutni kurkesko čhedipe** e parlamentoske komunake, a te trebul, musaj po but te arakhenpe.
- ❑ I parlamentoski komuna musaj obavezno te **anel e dženge e konsileske o materijali** savo si palal o rolakrobutikeripe ko konsili majdocna ehta (7) dive angleder o bešibe e kurkoneski parlamentoski komuna.
- ❑ O džene e konsileske musaj o **pratsav te anenen palal o koncenzusi**.
- ❑ Ki situacija te o džene e konsileske nane kvalifikujime te den o gndipe palal i sugestija kotar o pratsav jase avere akteske PK musaj te roden savo legaripe palal o hakaja e nacionalno komunitenge, musaj te rodelpo kvalifikuimo ažutiriba sar ko lokalno korkorodirekcija adjahare da ko avera institucije.
- ❑ O rezultatija palal i buti, taro problemija thaj avera pučhiba kotar i rolakro butikeribe e konsilkesko musaj te

ko vakti informisenpe o dizutne, a ko disave bešipe e konsileskre musaj te **vikinenpe o presidentija kotar o publikano servisi thaj deputetija** ko PK.

- Sar isi šajipe trebul te ovel mašakripe e kvalifikuime servisenca ko komune.
- Musaj te buhlaripe o maškaripe palal o Uruipe e dizutne hakajengro ki Raštra, krajina, thaj komuna.

5

KO MAŠKAR E

Konkluzija

Čačutno si so e Legarutneja naši anelpe konkluzija palal o zorale rekomendacije thaj konstruisibe o modeli savo bi anela solucije palal o problemi, implementacija, kompetencije thaj e selekcija e dženengri kotar o konsili palal o maškaretrnikane relacije. I konstrukcija akale modelsko sito ko pharipe sebepi duj (2) šartija. O Angluno si sikhavdo ko artiklo 63. Kanuni palal o lokalno korkorodirekcija, o dujto palal i realno potreba demokratikane amalipaske baš i afirmacija principoski e autonomijakro ko lokalno samouprave. Ko odova gndo, musaj te ikerelpe o gndipe kotar o Kanuni palal i lokalno korkorodirekcija te ovel muklo e lokalno korkorodirekcijakre te lače thaj palal o valjanipe e themutnengro individulano lačharen o kompetence save sito dinde olenge.

Ko odova gndo, o Legardo trebul te ovel korisno sose **mot-havdo si o savutne dji avdije experience** (iskustvo) komuakre palal i buti akale truponca thaj ko fundo olengro **dinde si portencijalna solucije** save si o solucije putrarde pućibaske.

Dindo 1

ETNIKANI STRUKTURA KI SRBIJA

Premao rezultatija e registuibaaskre (popis) savo si kerdo ko anglonilaj 2002. berš uzo 82,9% džene save mothovgje soj tane džende sar serbiane themutne, 0,92% themutne sito crnogorsko etnikane thaj 2,03% themutne save na mothovgje po nacionaliteti thaj religija, ki Srbija dživdinela but etnikane minoritetija, jase nacionalno minoritetija, maškar save tane majbuter o Mađarija 293,299 džene (3,9%), Bošnjakija 136.087 (2,1%) thaj o Roma 108.193 (1,4%) džene.

Etnikano mothovipe e themutnengi ki Srbija palal o registuibe kotar 2002. berš (bizo Kosovo thaj Metohija)

ETNIKANO DŽENIPA	SRBIJA	MAŠKARUNI SRBIJA	VOJVODINA
TOTAL	7.498.001	5.466.099	2.031992
Srbija	6.212.838	4.891.031	1.321807
Crnogorcija	69.049	3.3536	35.513
Jugoslovenija	80.721	30.840	49.881
Albancija	61.647	59.952	1.695

ETNIKANO DŽENIPA	SRBIJA	MAŠKARUNI SRBIJA	VOJVODINA
Bošnjakija	136.087	135.670	417
Bugarija	20.497	18.839	1.658
Bunjevci	20.012	246	19.766
Vlasi	40.054	39.953	101
Gorancija	4.581	3.975	606
Mađarija	293.299	3.092	290.207
Makedoncija	25.847	14.062	11.785
Muslimani	19.503	15.869	3.634
Nemcija	3.901	747	3.154
Romi	108.193	79.136	29.057
Rusi	2.588	1.648	940
Rusini	15.905	279	15.626
Slovakija	59.021	2.384	56.637
Slovenција	5.104	3.099	2.005
Ukrajincija	5.354	719	4.635
Hrvatija	70.602	14.056	56.546
Česi	2.211	563	1.648
Avera	11.711	6.400	5.311
Namothonvde	107.732	52.716	55.016
Regoinesko dženipa	11.485	1.331	10.154
Bipendžardo	75.483	51.709	23.774

Etnikano dženipa (pripadnost)

Hanig: Mothavdo No. 295, Raštrakri institucija palal i statistika, Beograd, 2003.

MAŠKARUTNI SRBIJA

I Srbija isi olen apsolutno baripe ko šelthajenja (109) komune ko maškarutni Srbija, o Bošnjakija ko trin komune (Tutin 94,2%, Novi Pazar 78,2% thaj Sijenica 75,5%), Albancija ko duj (Preševo 89,1% thaj Bujanovac 54,7%), a Bugarija ko jekh komuna sar apsolutno (Bosilegrad 70,9%) thaj jekh relativno bare dizutne (Dimitrovgrad 49,7%). Kotar o savutne etnikane komunitetija, di-save sito ko diperzitivno tema – exemploro, o Roma, dok avera tane koncentisime ko avera regioni – Vlasija ko šudrojavutni (severoistočna) Srbija.

Majbuter kotar o sa minoritetija etnokulturnakre grupake tane o nacionalno komunitetija, jase nacionalno minoritetija Albancija, Bošnjakija, Bugarija, Roma thaj Vlahija.

Ko aver tabela sikahvdo si o savutno thaj procentualno kotor themutnengro palal o komunitetija minoritetengo, jase nacionalno minoritetija ko themutne multietnikane komune ki Srbija.

O themutne e komunitoske minoritetengre ko komune ki Maškaruti Srbija

KOMUNA	SAVUTNE THEMUTNE	MINORITETNO KOMUNITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORI ETNO KOMUNITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%
Mačvansko regioni							
Koceljeva	15.636	Roma	826	5,28			
Braničevski region							
Golubac	9.913	Vlasi	870	8,78			
Žagubica	14.823	Vlasi	3.268	22,05			

KOMUNA	SAVUTNE THEMUTNE	MINORITNO KOMUNITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORI ETNO KOMUNITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%
Kučevo	18.808	Vlasi	5.204	27,67			
Petrovac	34.511	Vlasi	3.535	10,24			
Borski region							
Bor	55.817	Vlasi	10.064	18,03	Romi	1.259	2,26
Majdanpek	23.703	Vlasi	2.817	11,88			
Negotin	43.413	Vlasi	3.000	6,91			
Zaječarski region							
Boljevac	15.849	Vlasi	4.162	26,26	Roma	229	1,44
Zaječarski region							
Nova Varoš	19.982	Bošnjakija	1.028	5,14	Muslimani	502	2,51
Prboj	30.377	Bošnjakija	5.567	18,33	Muslimani	1.427	4,70
		Crnogorci	432	1,42			
Prijepolje	41.188	Bošnjakija	20.512	73,34	Muslimani	659	2,36
Raški regioni							
Novi Pazar	85.996	Bošnjakija	65.593	76,27	Muslimani	1.599	1,86
Tutin	30.054	Bošnjakija	28.319	94,23			
Nišavski region							
Doljevac	19.561	Roma	1.049	5,36			
Topličko regioni							
Žitorađa	18.207	Roma	1.142	6,27			
Pirotsko regioni							
Babušnica	15.734	Bugarija	1.017	6,46			
Bela Palanka	14.381	Roma	1.228	8,54			
Dimitrovgrad	11.748	Bugarija	5.836	49,68	Jugoslovenija		
Jablaničko regioni							
Bojnik	13.118	Roma	1.363	10,39			
Medveđa	10.760	Albancija	2.816	2,16	Roma		
		Crnogorcija	372	3,46			

KOMUNA	SAVUTNE THEMUTNE	MINORITE TNO KOMUNITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORI ETNO KOMUNITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%
Pčinsko regioni							
Bosilegrad	9.931	Bugarija	7.037	70,86	Jugoslovenija	288	2,90
Bujanovac	43.302	Albancija	23.681	54,69	Roma	3.867	8,93
Vranje	87.288	Roma	4.647	5,32			
Preševo	34.904	Albancija	31.098	89,10			
Surdulica	22.190	Roma	2.119	9,55			

Hanig: o centro reodipasro palal o enticiteti, Rodipe: Koordinacija ko multietnikane komune, 2004 – 2005.

VOJVODINA

Ko etnikani struktura e Vojvodinakri uzalo najbuter Serbikano nacionalno komuniteti, majimportanto kotor astarena o džene kotar i nacionalno minoritetija. O mađarija save sito 14,3% ko savutno dizutne ki Vojvodina, apsolutno baripa astarena ko šov (6) komune: Kanjiža 86,5%, Senta 80,5%, Ada 76,6%, Bačka Topola 58,9%, Mali Idoš 55,9% thaj Čoka 51,6%. Relativno dizutnengro baripa astarena ko Bečej – 48,8% thaj Subotica – 38,5%. O Džene kotar i Hrvatsko nacionalno komuniteti si 2,78%, a slovačko 2,79%. Rumunija isi 1,5%; Roma 1,43%; Bunjevca 0,97%; Rusinija 0,77%; Makedoncija 0,58%; Ukrajincija 0,23; Muslimanija 0,18; Nemcija 0,16%, Slovencija 0,1; Albancija, Bugarija thaj Čehija isi po 0,08%, Rusija 0,05%; Gorancija 0,03%; Bošnjakija 0,02% thaj Vlahija 0,01%. Uzal akala nacionalno komunitetija ki Voojvodina 2,45% dizutne mothangje soj tane džene palal i etnost Jugoslovenija. Ko disave lokalna komunitetija

lengro numero nane beznačajno, posebno ki Subotica kaj isi 8.562 jase 5,77%, Bačka Topola – 831 jase 2,17%, Sombor – 5.098 jase 5,24% jase ki Pančevo – 2.992 jase 2,35%. Ko 19 komune o Jugolsovenija astarena maškar 1 thaj 2% dizutne thaj uzalo odova kerena influenza (utiču) ko formiribe baš e komunakro konsili palal o maškarnacionalno relacije.

Uzalo džene taro Mađarsko komuniteti nijek taro minoritetno nacionalno komuniteti, mangela te phenel pe nacionalno minoriteti, nanele apsolutno dizutnengro baripe ko vojvodinakre komune. Atoska, baro numero komune ki Vojvodina komunengro sito multietnikane, jase o džene kotar nacionalno minoriteti representinena jekh importantno kotore dizutnengro.

Ko aver tabela sikhavdi si i nacionalno struktura nacionalno minoritengre komunitetija ko vojvodinakre komune.

Dizutne minoritengre komunitetija ko komune ki Vovodina

KOMUNA	SAVUTNE THE MUTNE	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTARO MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTARO MINORITETNO KOMUNITETI	%
Šudro(severno)bačko regioni							
Bačka Topola	38.245	Mađarija	22.543	58,9	Jugoslovenija	831	2,17
		Hrvatija	454	1,19	Crnogorcija	547	1,43
Mali Idoš	13.494	Mađari	7.546	55,9	Crnogorcija	2.812	20,84
		Roma	138	1,02			
Subotica	148.401	Mađari	57.092	38,4	Hrvatija	16.688	11,25
		Bunjevci	16.254	10,9	Jugoslovenija	8.562	5,77
		Crnogorcija	1.860	1,25			
Maškarunobanatsko regioni							
Žitište	20.399	Mađarija	4.017	19,69	Rumunija	1.837	9,01

KOMUNA	SAVUTNE THE MUTNE	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%
		Roma	765	3,75	Jugoslovenija	266	1,30
Zrenjanin	132.051	Mađarija	14.211	10,76	Rumunija	2.511	1,90
		Roma	2.471	1,87	Jugosloveni	2.559	1,94
		Slovakija	2.403	1,82			
Nova Crnja	12.705	Mađarija	2.369	18,65	Roma	869	6,84
Novi Bečej	26.924	Mađari	5.177	19,23	Jugosloveni	567	2,11
		Roma	968	3,60			
Sečanj	16.377	Mađarija	2.068	12,63	Jugoslovenija	266	1,62
		Rumunija	642	3,92	Roma	609	3,72
Šudro(severno)banatsko regioni							
Ada	18.994	Mađari	14.558	76,65	Jugoslovenija	275	1,45
		Roma	277	1,46			
Kanjiža	27.510	Mađarija	23.802	86,52	Roma	530	1,93
Kikinda	67.002	Mađarija	8.607	12,85	Jugoslovenija	1.670	2,49
		Roma	1.564	2,33			
Novi Kneževac	12.975	Mađari	3.864	29,78	Jugoslovenija	207	1,60
		Romi	655	5,05			
Senta	25.568	Mađari	20.587	80,52	Jugoslovenija	228	1,65
		Roma	337	2,44	Slovakija	201	1,45
Mesmerno(južno)banatsko regioni							
Alibunar	22.954	Rumunija	6.076	26,47	Slovakija	1.195	5,21
		Roma	657	2,86	Mađarija	309	1,35
Bela Crkva	20.367	Rumunija	1.101	5,41	Čehija	814	4,00
		Roma	619	3,04	Jugoslovenija	283	1,39
		Mađarija	459	2,25			
Vršac	54.369	Rumunija	5.913	10,88	Jugoslovenija	1,019	1,87
		Mađarija	2.619	4,82	Roma	1,186	1,18

KOMUNA	SAVUTNE THE MUTNE	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%
Kovačnica	27.890	Slovakija	11.455	41,07	Jugoslovenija	349	1,25
		Mađarija	2.935	10,52	Rumunija	1.950	6,99
Kovin	36.802	Mađarija	4.037	9,26	Rumunija	1.363	3,70
		Roma	1.143	3,11			
Pančevo	127.162	Mađarija	4.037	3,17	Makedoncija	5.276	4,15
		Rumuni	4.065	3,20	Slovakija	1.578	1,24
		Roma	1.392	1,09	Jugoslovenija	2.992	2,35
Plandište	13.377	Mađarija	1.619	12,10	Makedoncija	1.297	9,70
		Rumuncija	965	7,21	Jugoslovenija	300	2,24
		Slovakija	725	5,42	Roma	269	2,01
Rjačutno(zapadno)banačko regioni							
Apatin	32.813	Mađarija	3.785	11,45	Hrvatija	3.766	11,46
		Rumuncija	1.191	3,63	Jugoslovenija	727	2,22
		Roma	524	1,60			
Kula	48,353	Crnogorcija	7,902	16,34	Rusincija	5,389	11,19
		Mađarija	4,082	8,46	Ukrajincija	1,453	3,01
		Hrvatija	806	1,67	Jugoslovenija	5,098	5,24
		Hrvatija	8,106	8,33	Bunjevcija	2,730	2,81
Mesmerno (južno)bačko regioni							
Bač	16.268	Slovakija	3.213	19,57	Hrvatija	1.389	8,54
		Mađarija	992	6,10	Jugoslovenija	805	4,93
		Rumuncija	570	3,50	Mslimanija	216	1,33
		Roma	318	1,95			
Bačka Palanka	60.966	Slovakija	5.837	9,57	Mađarija	1.490	2,44
		Hrvatija	982	1,61	Jugoslovenija	1.041	1,71
		Roma	841	1,38			
Bački Petrovac	14.681	Slovakija	9.751	66,42	Jugoslovenija	293	2,00

KOMUNA	SAVUTNE THE MUTNE	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORITETNO KOMUNITETI	ONUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%
Beočin	16.086	Roma	1.048	6,51	Slovakija	959	5,96
		Hrvatija	757	4,71	Jugoslovenija	861	5,35
		Mađarija	288	1,79			
Bečej	40.987	Mađarija	20.018	48,84	Jugoslovenija	1.070	2,61
		Roma	479	1,17	Hrvatija	437	1,07
		Crnogorcija	11.371	24,80	Rusinija	3.765	8,21
		Mađarija	2.885	6,29	Ukrajincija	975	2,13
		Hrvatija	659	1,44	Jugoslovenija	675	1,47
Žabalj	27.513	Rusinija	1.407	5,11	Roma	768	2,79
		Mađarija	305	1,11			
Novi Sad	299.294	Mađarija	15.687	5,24	Jugoslovenija	9.514	3,18
		Slovakija	7.230	2,42	Hrvatija	6.263	2,09
		Crnogorcija	5.040	1,68			
Srbobran	17.855	Mađarija	3.920	21,95	Jugoslovenija	254	2,87
		Roma	361	2,02			
Sremski Karlovci	8.839	Hrvatija	753	8,52	Jugoslovenija	254	2,87
		Mađarija	215	2,43	Crnogorcija	89	1,01
Temerin	28.257	Mađarija	8.341	29,50	Jugoslovenija	407	1,44
Titel	17.050	Mađarija	902	5,29	Jugoslovenija	318	1,87
		Roma	229	1,34			
Sremsko regioni							
Indija	49.609	Mađarija	962	1,94	Jugoslovenija	969	1,95
		Hrvatija	1.904	3,84			
Irig	12.329	Mađarija	816	6,62	Jugoslovenija	295	2,39
		Hrvatija	289	2,34			
Stara Pazova	67.576	Slovakija	5.992	8,87	Jugoslovenija	754	1,12
		Hrvatija	1.615	2,39	Roma	1.085	1,65

KOMUNA	SAVUT NE THE MUTNE	MINORI TETNO KOMU NITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%	MINORI TETNO KOMU NITETI	O NUMERO DŽENENGRO KOTAR O MINORITETNO KOMUNITETI	%
Šid	38.973	Slovakija	2.521	6,47	Hrvartija	2.086	5,35
		Rusinija	1.318	3,38	Jugoslovenija	739	1,90

Hanig: o centro rodibarso palal o etnicitetija, Rodipe: Kordinacija ko kultietnikane komune, 2004 – 2005.

Dindo 2

URUIPE E HAKAJENGRO PALAL O NACIONALNO MINORITETIJA

Palo but vakerdo, thaj sikhavdo ki praksa ko komunakro konsili palal o maškarnacionalno relacije, sikhavi odova, i kompetencija thaj i praksa akale truposki pandli tani ko hakaja e nacionalno minoritengro. O butikeribe e dženengro ko konsili palal o maškarnacionalno relacije thaj ko anglalipa ka kerel ko dikhibe palal o decisije ki parlamentoski komuna ko than palal o anglalipe e hakajengro baš o nacionalno minoritetija. Atoska, akala trupija sito kerde ko multietnikane komune ko save musaj te implementirinelpel thaj kontrolisinelpel o anglalipe e hakajengro palal o nacionalno minoritetija, save siton lenge garantuime kotar o maškarthemutne standardija palal o uruipe minoritengro thaj nacionalno kanuni.

MAŠKARTHEMUTNE STANDARDIJA BAŠ O URUIPE E HAKAJENGRO PALAL O NACIONALNO MINORITETIJA

Palune decenije ki Evropa tane vazdime o standardija palal o uruipe thaj o hakaja baš o nacionalno minoritetija. Varesave autorija dena konkluzija soj tano vazdimo o partikularno evropikano poro savo si palal o uruipe e minoritengro, thaj odova da soj importantno ko vazdibe e politikane thaj legalne godjake palal o bajraripe e hakajengro thaj o pašljoibe etnokulturakre minoteti xinelen o evropska maškarthemutne institucije – o Konsili Evropijakro thaj i Organizacija pal o Sekuriteto thaj Kooperacija ande Evropa (OSKE). Akale procesoa o Konsili Evropijakro počindja panda kotar o 1950. berš lejba i konvencija palal o uruipe e manuškane hakajengro thaj formiribe thaj fundono mukljipe, a palal odova ando si o Evropikano akti palal o regionalno thaj minoritetngro čhibja (1992), trin (3) berš palal odova e putriba palal registuibe thaj ratifikacija Anorameske konvencijakre palal o uruipe e nacioinalno minoritetongre, đji akana jekhtuno multilaterno instrumenti pala o uruipe e e hakajengro baš o nacionalno minoritetija ki Evropa.

Evropikanano deklaracija kotar o minoritetija thaj regionalno čhibja

O angluno instrumenti savo o Konsili Evropijakro anda palal o uruipe thaj o arakhibe e baš o indentiteti etnokulturakre minoritetija tani i Evropikani deklaracija baš o regionalno thaj

minoritetno čhibja savi ko anglal enjato (9.) decenija XX veko inicirindja i paluni Savutni Konferencija, a avdije o Kongresi palal lokalno thaj regionaolno autoriteti e Evropakro.¹⁴ O fundo e deklaracijakro sito palal o arakhipe e čhibjakre barvalipasko ki Evropa kotar lakre kuturno palunipa. Ko odova gndo, raštre save hramongje o deklaracije isilen obligacija ko lejbe o napia save si palal o arakhipe thaj o bajraripe regionalno thaj minoritetno čhibjake ko aver aver aspektija privatno thaj socialno dživdipa. Palo regionalno čhib vakeribe odolenge save vakerenape ko jekh kotor e regionesko jekha raštrakre, a čhib e minoritengi si odoja savi vakerena o džene ko hemogena thema thaj olengro numero si tikno ko than e džengro save vakerena baripnaske (večina) čhibjenca.

I rola e Deklaracijakri si sikhavdi ko faktija (činjenice) so ki savutni evropikani raštra o themutne vakerena čhibjenca save si aver aver kotar

I čhib savi si oficijalno thaj savesa o džene kotar bare etnikane grupe vakerena, a palal o minoritetna čhibja na delape baro pačhiv (pažnja). Numaj, disave čhibja tane ko but thema adžahare so i čhib savi si oficijalno ko jekh them, ovela minoritnentno ko aver paluno them. Atoska, anorami jekhe čhibjake vakerelape ko but dijalektija savi si, ko gndo barvale diferencija, musaj te ovel len jekhipasre cinadipe (uslov) palal o arakhipe.

I Evropikani deklaracija palal o regionalno thaj minoritetno čhibja ki Srbija, jase Raštrakre khupate Srbija thaj Montenegro ratifikuindja 2005. berš, a ko palrlamentoski komuna palo odova, ando si o pratsav thaj mehanizmo palal o uruipe e disave

14 I Deklaracija isila forca kotar 1.marti 1998. berš, trin masekija pali povelja savi ratifikuindje pandž (5) themutne džene Evropakre. Dji akana i deklaracija ratifikuindja biš (20) thema (raštra) – Austrija, Danska, Finska, Jermenija, Holandija, Lihtenštajn, Luksemburg, Mađarska, Nemačka, Norveška, Hrvatska, Kipar, Slovenija, Slovačka, Srbija thaj Montenegro, Španija, Švedska, Švajcarska, Ukrajina, thaj Jekhipasko Krunipe (kraljevstvo) Bare Britanijakro.

minoritetngre čhibjenge. Taro Dokumenti savo o Ministri palal o manušikane thaj minoritengre hakaja palal i diskusija e ministreja baš o resursija ke Raštrake khupate bišaldja ko parlamento raštrake khupate i raifikacija e deklaracijakri ko mothavipe so ki Srbija o šerutne organija andje pratsav, ko anav e deklaracijakro, regionalno thaj minoritengre čhibja tane: albanikani, bosnikani, bugarsko, mađarsko, romane, rumunsko, rusinsko, slovačko, ukrajinsko thaj hrvatsko čhib.

Ki praksa akava bi sikhavela so akala čhibja musaj te oven sikhavde ko publikano dživdipa thaj komune kote o nacionalna minoritetija astarena 15% dizutne jase palo odova poro odola astarena palal o artiklo 8. O Kanuni palal o uruipe e hakajngro thaj o muklipe palal o nacionalno minoritetija thaj o artiklo 57. i Deklaracija palal o manušikane thaj minoritetno hakajaja thaj dizutngro mukljipe saveja garantuinelape i implememntacija lengre hakajenge.

Numaj, palo o oficijalno koristibe i čhib ko lokalno komunitija ka oven implementirime sa okola hakaja save sito palal o koristibe e čhibjakro palal o nacionalno minoritetija ki edukacija, informirisibe, ko lokalna thaj avera alosariba.

Anorameski Konvencija palal o uruipe e nacionalno minoritetngro

E anorameske konvencija palal o uruipe e nacionalno minoritetngro sikhavdo sito o pošerutnipa thaj o principija, numaj o minimum granice baš o uruipe e hakajngro palal o nacionalna minoritetija save o Raštre, kerena rekonsrukcija anorami evropikane integracija, savi musaj te den e dženenge kotar o nacionalno minoritetija. Ko odova gndo, o aktija anorameske konvencijakre sito obligatorno e raštrake hramome save ačhavde te verifikuinen o modalitetija baš i implementacija lengre angļalipaske.

Lejbe specifkane buča na več ko aver thaj aver regionija numaj thaj ko savutni raštra, thaj o fakti so andorami e SE isi raštre save dikhena ko etnikane minoritetija thaj baripa aver aver. I anorameski konvencija verifikuini o pošerutnipa thaj o principija palal o uruipe e minoritengro save sito legarde e pošerutnipaja palal i evropikani demokratija.

I konvencija na garantuina konkretno hakaja e dženenge kotar o nacionalno minoritetija, numaj verifikuinela o mangle aktivitetija thaj o napia save o Raštre musaj te len thaj keren cinadipe hem uruipe thaj bajraripe palal o hakaja e mioritengre.

O Raštre lena akaja obligacija, thaj gndinena so „o uruipe e nacionalno minoritenge, thaj o hakaja pala o muklipe e dženengro kotar o mioritetija sikhavela jek kotar e maškarthemutne uruipaske palal o manuškane hakaja...“ (artiklo 1), sar em odova so o uruipe e minoritetengro na reselpe ko anglorami „šerutnipe e hakajengro, respekti palal i savutni teritorija thaj nacionalno raštrakro suvereniteti „ (preambula). Akaja paluni konstatacija, numaj da o pošerutnipaski provincijencija, mothavi imortanto ko raštrakro dikhipe, soske sikhavi i obligacije palal o minoritetija ko fundo e relacijakro e raštrakro thaj avera institucijangro. Ko akava gndo sito thaj o artiklo 20. Anorameski konvencija savi kotar o minoritetija rodelape te respektuinen o nacionalno kanuni thaj o poro averengre, specijalno kana o džene palal o nacionalno minoritetija isilen baripe ko odoja teritorija varesave Raštrakre.

Avera karakteristike Anorameske konvencijakre putarde o drumo palal i definicija nacionalno minoritenge thaj ki relacija palal o fundone hakaja. Numaj so ki literatura šaj arakhenape but definicije palal o pojam kotar o nacionalno minoritetija, i Anorameski konvencija na operalizuini nijeka kotro lende, numaj ačhavi šajipe e dženenge kotar o nacionalno minoritetija te gndinen so musaj te ovel len esavko butikeribe jase na. (artiklo 3). Atoska, o subjektivno selekcija e dženengri sito phandli palal o krietijumi savo si relevantno baš olesko identieti. Oleja tani i relacija palal o poro savi i

Anorameski konvencija na vakeri, no numaj palal i fomulacija so o dženo e nacionalno minoriteteske leskre hakaja realizuinel sar individua jase „khupate averenca“ puterdo si o šajipe so o indiidualana hakaja šaj grupno jase khupatno te bajraren thaj realizuinen.

I anglorameski konvencija dela sugestija e Raštenge:

- ❑ Te na keren nacionalno asimilacija palal o nacionalno minoritetija thaj te vazden o cinadipe palal o ikeribe thaj barjaribe e kultutakro thaj identitesko palal o nacionalna minoritetija (ariklo 5.)
- ❑ Te keren pe o cinadipe palal o puterdo bađako ko medije, thaj o koristiba e dajakre čhibjakro ko publikano thaj privatno dživdipe, edukacija palal i čhib e minoritengri ko savutne nivelija thaj i participacija ko ekonomikano, socijalno thaj kulturno dživdipe thaj butikeribe ko publikane buća (artiklo. 10–15).
- ❑ Te na sidžaren ando lejba o napia save ko fundo isi olen o promiba palal o relacije e dizutnengro ko thema save tane o themutne džene kotar nacionalno minoritetija (art. 16). Ko odva gndo, ko odoja situacija gndinipe ko promibe o granice čhačhutne lokalno korkorodirekcijakre jase e raštrakre direkcije kote ciknona o čhačhutne jase avdisutne hakaja palal o nacionalno minoritetija.
- ❑ Te delpe e dženenge kotar o nacionalno minoriteti autonimija, butikeripe thaj ikeribe muklipaskere thaj tehniabas-kre kontaktija e dajakre Raštra,

A kotar piri rig ko fundo te implementirinelpe o hakaja e minoritengre legarena thaj dena vas anibe e bilateralno thaj multilateralno kontrakto, thaj odoleja bajrarena buthogranicimi korespondencija. (art. 17. thaj 18).

I implementacija e hakajengri palal o nacionalno minoritetija mothovdi ko Anorameski Konvencija ko raštrakre telalhramome

savo o Komiteti palal o ministri ko odova anav formirindja o komiteti palal o Konsili (savetodavni komitet), sar biphago ekspetsko trupo, legari palal i implementacija thaj formiribe e hakajengro palal o nacionalno minoritetija ko raštrake telalhramome Konvencije na večh premalo reporti savo dena e raštrake thaj biraipkane organizacije (*šadow report*) thaj rodelape o gndipe, pobuter mothovipe thaj planirini te kerel o visite ko fundo te verifikuini i situacija. E raštrake reportija mothovena informacije kotar o napia save si implememntirime thaj o afirmacije pošerutnipe e Anorameki Konvencija, sar hem o inofrmaije kotar o konkretno aktivnostija save kerenape taro relevantno kanunija thaj politika. Specijalno pačhiv ko akava procesi isilen o biraipkane organizacije save e konsileke komitetoske (savetodnavni komitet) anena o alternativno reporti save dikhenape thaj kerenape jekh ka jekh e raštrake reporteja palo savo bi o problemija baš o minoritetno komunitetija po objektivno, čhačhutno thaj detaljno dikle. Ko fundo e analizakro baš e raštrake reprotese thaj informacije dinde kotar o biphege hanig, e Komitesko konsili dela o gndipe thaj dela le ko komiteti palal o ministri.

Dji akana ko anorameski konvencija hramondje sarandujekh (41) Raštri, a ratifikuindja trijanduehta (37) raštra.

I Raštri khupatni Srbija thej Montenegro dindja o angluno reporti palal o uruipe e nacionalno minoritetija, 16. Oktombri 2003. berš.

O gndipe oleskro o konsilesko komiteti verifikuindja ko XVIII khedipa, ikerdo ko 27. novembri 2003.berš¹⁵. o gndipe e konsilesko palal o komitetija sine pozitivno majbut najs e lejbaske e Kanunesko baš e uruipa o hakaja thaj o mukljipe palal o nacionalno minoritetija thaj i Deklaracija palal o manuškane thaj minoritetna hakaja thaj dizutnengro mukljipe, thaj palal but seriozna rekomandacije save musaj te keren pe te realizuinen pe hakaja.

15 ACFC/OP/I (2003) 008.

O lokalno lorokorodirekcije ki Srbija ko fundo e Kanunesko palala o uruvice e hakajengro baš o minoritetija thaj o mukljipe palal o nacionalno minoritetija, Deklariacija palal o manuškane thaj minoritetongre hakaja thaj dizutno mukljipe thaj specijalno kotar o artiklo 28. kanuni palal o lokalno korkorodirekcija, isi olen obligacija te den cinadipe palal i implementacija e hakajengro palal o nacionalno minoritetija savo sito sikhavdo ko Anorameski Konvencija.

Atoska, palal i buti e konsileski palal o maškarnacionalno relacije odova sikhavi so o džene kotar akava truplo mjusaj te den lengro gndipe ko savutni decisija palal i parlamentoski komuna, savi si palal o nacionalno minoritetija, pali savi sikhavi baš o hakaja e nacionalno minoritenge, savi bajrari o nacionalno jekhipa, a, ki situacija te ruminenlpe, te počminen i inicijative palal o uruvice akale hakajenge.

Bilateralna kontraktija baš o uruvice e hakajengro palal o nacionalno minoritetija

Bilateralna kontraktija baš o uruvice e minoritetngro sito o instrumentija save o raštre maškarpeste lačharena specifikane pučhiba palal o hakaja thaj statusi nacionalno minoritengro. Dži avdije ko regionija maškarune thaj masmarjavutne Evropake o kontraktija pandle: i Mađarska – ple savutne komšije; Rumunija – uzi Mađarska thaj i Ukrajina e Srbija thaj Montenegro; i Slovenija e Hrvatska, Mađarska thaj i Italija, thaj i Hrvatska uzal i Slovenija thaj e Mađarska, i Italija e Srbija thaj Montenegro; I Poljska – e Litvanija thaj e Rusija.

I Srbija, jase i Raštrakri khupatni i Srbija thaj Montenegro, palal o mothavde kontraktija save si phandle e Rununija, Mađarska thaj Hrvatska, ljela than hem e Makedonija o maškarhaljojbe (sporazum) baš o amalikano uruvice palal o nacionalno minoritetija.

O rekomandacije e Šerutne komesareskere taro OSKE (OEBS)

I Organizacija pal o Sekuriteto thaj Kooperacija ande Evropa (OSKE), kotar o paluno dokumenti kotar o čhedibe ko Helsinki (1975), dela specijalno pačhiv pala o hakajaja baš o nacionalno minoritija. Ako so o pučhiba palal o nacionalno minoritetija nane jekhipaskre pača diskutuimi ko čhediye OSKE, o fundo akala organizacijakre numaj nijek drom nane vazdimi i diskusija palal akala pučhipe, numaj ko odola situacije keda o maškaretnikane tenzije sikavde ko bilačhipa ki Evropa, bigndipasko si o butikeripe save sito o misije, institucije thaj o dokumantija OSKE bajrarena ko anav i standardizacija e hakajengri palal o nacionalno minoritetija.

Ko odova o OSKE si, palal o lejba o Dokumenti kotar o bešipe ko OSKE Helsinki 1992. berš, anda decisija pala I kancelarija Šerutne komesareski palal o nacionalno minoritetija. I institucija Šerutne komesarekre musaj te ovele le preventivno rola ko situacije save šaj te anen dji o maškaretnikano mariba. I obligacije e Šerutne komesareske sito, savo alosardo kotar o majpendarde evropikane diplomate thaj političarija, ko vakti leopardel, a musaj te valjandja, thaj del anglutni akcija savi sito palal o činavibe e maribasko.

Ki praksa odova mothovi so o komesari, thaj leskri kancelarija, savi sito ko Hag, kedela thaj lela o informacije palal o pučhiba baš o nacionalno minoritetija thaj dela marka (ocena) ko angluni faza I rola e parijengri save sito direktno mešime, ko istorija thaj natura e konfliktoski thaj dela rekomandacije pala o napia te našelpe kotar odola situacije save sikhavena ko bajrarija baš o dijologo, čhačhipe (poverenje) thaj kopercija maškar o marde riga.

Palal o implementacije baš o hakaja e nacionalno minoritenge i kancelarija Šerutne komesareski kerdja o rekomandacije save

sito palal i edukacija (1996), oficijalano korisitbe čhibjakro (1998) thaj aktivno participacija ko publikano dživdipe (1999). Atoska so o rekomandacije nane olen obligativno karakteri, olengri importantanca sito bari palal i implementacija standardengi ko nacionalno, regionalno thaj lokalno liveli. But droma, akava poro o džene kotar o nacionalno minoritetija astarena khupate lengre nadizutnenca (sunarodnici) ko thema thaj o regionija save si, thaj ko situacije keda sito regionalno disprezirime.

□ Ko bajraribe thaj i implementacije e hakajengri baš i edukacija, e rekomendacijenca, sikhavena pe o napia save musaj te lenpe ko lokalno komunitetija. Ko odova gndo, *o raštre musaj te keren cidanipe palal o institucije ko save tane o džene kotar nacionalno minoriteti, te ko gndini forma len than ki rekonstrukcija thaj implementacija palal i politika thaj program savo sito baš i edukacija e minoritengri.* Ko odova gndo o raštre musaj te ko regionalno thaj lokalno autoriteti bičbalen vastalipe ko anav e edukacijakri palal o minoritetija, adjahare da kovljaren i participacija e minoritengri ko procesi keribasri palal i politika ko regionalno thaj/jase ko lokalno liveli. Uzo odova, *o raštre musj te len (usvojiti) o napia save ka den muje palal i participacija e dadengri thaj dajengri thaj olengro šajipe palal i selekcija edukativno sistemaski ko lokalno liveli, numaj bem odova, ko than edukacijakre ki čhib e minoritengri.*

□ I rola kotar o lokalno thaj regionalno vlastija ko procesi palal implementacija e nijamengri baš o oficijelno korisitbe i čhib adjahare da tani apostrofrimi ko Rekomandacije kotar Oslo ando 1998. berš: *ko thema kaj dživdinena but džene kotar nacionalno minoritetija thaj te odoleske isi rodipe, o organeske autoritetia isi len obligacija palal o dejbe/čhibje baš o lokalna anava, o anava e mabalengre, thaj avera topografikane signalija ko čhibje e nacioanlno minoritengri.* Palo odova, *ko regionija thaj ko thema kaj dživdiena but baro numero dženengro palal o nacionalno minoritetija thaj kaj isi baro mangipa palal*

odova, odola musaj te ovel len poro te kotar regionalna thaj/jase lokalno autoriteti thaj publikane institucije len o dokumentija thaj lila ko čhibja e raštrakre thaj nacionalno minoritetngre.

Adjahare da, o regionalne thaj/jase lokalno vlasti thaj publikane institucije musaj te arakben hem i dokumentacija e dizutnengri hem ko čhibja e nacionalno minoritetngri. Adjahare da, o džene kotar nacionalno minoritetija musaj te ovel len šajipe te koritinen piri čhib ki relacija e direkcija, specijalno ko regionija thaj thema kaj sito baro mangipa thaj kaj dživdinena ko baro numero, sar hem odova so ko thema ko save sito but baro numero e dženengro kotar nacionalno minoritetija i raštra musaj te dikebel o napia save ka osigurinel e dizutnenge te o alosarde džene kotar regionalno thaj lokalno raštrakre organija šaj koritinen i čhib nacionalno minoritetongri ko butikeribe esavke truponca.

- Palal i aktivno participacija e nacionalno minoritetongri ko publikano dživdipe, i pačhiv savi si dindi sito palal i participacija e minoritetngri baš o resipe autoritesko ko maškaruno (centralno), regionalno thaj lokalno liveli. Ko odova fundo o Raštre, hem o lokalno autoriteti, šaj anen specijaalno napia save garantuinenena o thana e šerutnenge kotar o nacionalno minoritetija ko šerutne thaj ekzekutivno trupija, a šaj em o alosaribasko sistemi te prilagodinen ajahare so ka keren po kolaj e nacionalno minoritonge te keren piri presentacija thaj ovel len influenza (uticaj).

Pala i lista savi presentirinela naj lače instrumentija palal o ururipe e hakajengro baš o nacionalno minoritetija ki Evropa, nane ikaldo o šajipe anglalipasko e situacijakro ko akava regionu. Regionalno inicijativa, raštarki, lokalno, thaj regionalno mašakrutni kooperacija save implementirinena o standardija sikhavde konkretno, a save ko fundo šaj ovel len anglalipa palal i situacija thaj arakhipa o identiteti palal o minoritetno komunitetija, našibe kotar o stresno situacija jase preventivno deluinena ko situacije baš o etnikane tenzije.

AKTESKO – PORO PAŠLJOJBE E NACIONALNO MINORITENGRO KI SRBIJA

O temelji aktesko –porosko uruipaske palal o nacionalno minoritetija ki Srbija presentuinena o hakaja save si oficijalno verifikuime:

- Akteski deklaracija palal i Raštrakri khupatni Srbija thaj Montenegro,
- Deklaracija palal o manušiikane thaj minoritetna hakaja thaj dizutno mukljipa,
- Akti e Srbijakro,
- O kanuni e uruipasko palal o hakaja thaj mukljipe nacionalno mioritetija,
- O kanuni palal o lokalno korkorodirekcija.

Aktoski deklaracija palal e Raštrakri khupatni Srbija thaj Montenegro

I aktoski deklaracija pošerutnipaski dela garancije palal o uruipe e hakajengro baš o nacionalno minoritetija. Ko artiklo 9. sikhavdi si i obligacija e raštakre dženegri, Srbija thaj Montenegro, te „fomirinen, thaj arakhena o manušikane thaj mioritengre hakaja thaj dizutnengro mukljipe ko piro them“, sar hem odova so o „avutno niveli palal o manušikane thaj minoritetno hakaja, individulano, kolektivno, thaj dizutnengro mukljipe na valjani te tiknol“.

Avere stavoa odole artikloa sikhavipe o rolakobutikeripe palal o kompetencije e raštrakre khupate Srbija thaj Montenegro ki relacija baš i implementacija e manušikane thaj minoritetna hakaja thaj dizutno mukljipe: „*i Srbija thaj Montenegro dikbela i implementacija palal o manušikaOne thaj minoritetna hakaja thaj dizutnengro mukljipe thaj arakbi lengro uruipe, ki situacija keda odova uruipe nane dindo kotar džženengre raštre*“.

Deklaracijabaš o manušikane thaj minoritetna hakaja thaj o mukljipe e dizutnengro Akto e Srbijakero thaj o Kanuni palal o uruipe hakajengro thaj o mukljipe palal o nacionalno minoritetija

I definicija kotar o vakeribe nacionalno minoriteti thaj Ustavno – pravno pristupi ko uruipe e minoritetengro

I deklaracija kotar o manušikane thaj minoritetna hakaja thaj o mukljipe e dizutnengro but detaljno mothavi kotar i lista hakajengri savi si garantuime e nacionalno minoritenge. Atoska, musaj te vakerelpe soj o but hakaja so sine sito verifkuime angleder thaj o Kanuni savo sito palal o uruipe e nacionalno minoritengro thaj o uruipe e dizutnengro ko odova vas. O phandlipe akale duje dokumentongro sito mothavde a numaj so tane disave akteske definicije na sikhaven pes ko direktno forme ki Deklaracija lejete sito kotar o teksto ando Kanuni. Ko odova gndo, e kanuneja palal o uruipe o hakaja thaj o mukljipe e nacionalno dizutnengro, sikhavdo i so arakhipe thaj o identipeti minoritengro bipago palal olengro numero, thaj ando si o bađako palal i definicija palal o identiteto e mioritengro, hem e Kanuni sito verifikuimo so o duj aver aver gndipe palal o nacionalno minoritetija sikhaven sar jekh fundono pojmo: „*nacionalno minoriteti ko anav akale kanuneja sito*

savutni raštrakri grupa diztunengri SR Jugoslavija savi si palal o numero representativna, numaj so representivnela o mioriteti ko them SR Jugoslavija, astari than e dizutna grupa save sito ko zoralo phandlipa e themeja SR Jugoslavija thaj isi olen obeležje savo sito i čhib, kultura, nacionalno jase etnikano džendipe, soj (poreklo) thaj religija, palal savo kerena diferencija kotar o barikane dizutne thaj save džene gndinena palal i gajla (briga) te ko jekbpie arakben piro identiteti, kaj lela than hem i kultura, tradicija, čhib thaj religija.

Palal i nacionalno minoriteti ko anav akale kanuneske, ka oven sa okola dizutne džene save vikinenepe jase odredinanepa sar dizutne, nacionalno thaj etnikane komunitetija, nacionalno thaj etnikane grupe, nacionalnost thaj themutne, a pberena o cinadipe kotar o dženo 1. akale artiklostar,,¹⁶

O akti e Srbijakro thaj Crnogorakro si, ki jakh e definicijakri palal o nacionalno minoritetija, nakhutno, sose operacionalizinipe e pojmoa themutnipe savi ko kvalifikuimi literatura pharo te delpe kan (objasniti), a palal o ustavesko keripe musaj te ovel le korespondencija palal o minoritetija nacionalno thaj etnikane komunitetija.

O čhinaupe e diskriminacijakro thaj o napia afirmativno akcijakre

Jekh kotar o retko thana kaj sito sa o dokumentija pala o uru-
ipe e minoritengro hakaja sikhavde sito i čhinaupe palal i diskri-
minacija e dizutnengri ko savutno fundo hem ko fundo i rasa
thaj olakro kolori (boja), etnos, nacionalno dženipe, religija thaj
čhib.¹⁷

16 „Sl. Lil SRJ”, No. 11, 27. februari, 2002.

17 Dikh: I Deklaracija palal o manuškane thaj minoritengre hakaja thaj mukljipe edizutnengro, artiklo 2; Akti e Srbijakro, artiklo 13; o Kanuni palal o uru-ipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengre dizutnengro, artiklo 3.

E kanuneja baš o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengre, docna ki cikni deklaracija, ko amaro aktesko – poroski praksa čhivdo si o pojam afirmativno akcija, jase pozitivno diskriminacija. Ki diferencija e akotoa e Srbijakro, akala dokumetija pendarena o napia palal i afirmativno akcija ko grupe savo si lengro statuti bi lačo jase olengre hakaja si permanentno phage.

I intencija e kanuneskre o džene kotar minoritetia, save arakhenape ko bilačo pašljojbe, musaj te delpo olenge te nakhaven kotar odoja bi lači situacija, sikhavdi ko artiklo 4. Kanunesko, savo si o anav *Napia baš i implementacija palal o jekhipa*.

O mukljipe nacionalno gndipatar thaj rodibastar

Ko kanuni baš e uruipaske pala o hakaja thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro, artiklo 5. dženo 1, sikhavdo i te niko na smini te ovel le bi lačhipa palal oleskro nacionalno gndipe thaj vakeribe palal o nacionalno džendipe jase palal o na mothaviba kotar keribe odova.

Ko akto e Srbijakro ko artiklo 49. sikhavdo si so e dizutneske „*garantuinelat o mukljipe palal o vakeribe babs o nacionalno džendipe thaj kultura...*“: kotar akava hanig i Deklaracija baš o hakajaja palal o manuša thaj minoritetija thaj dizutno mukljipe ikali i argumentacija savi sikhavi telal o mukljipe thaj hakaja definisme thaj sikhavde ko dokumentija: „*garantuinelape o mukljipe palal o nacionalno džendipe (pripadnost). Kbonik nanele obligacija te mothavi palal po nacionalno džendipe*“: (artiklo 48).

Ko mukljipasko dikhipe thaj vakeribasko palal nacionalno identiteti (dženipe) o Kanuni pala o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro mothovi hem kotar o čhinavibe „*registracija palal o nacionalno minoritetija save bilengre mangipa dela obligacija te mothaven piro nacionalni dženiipe*“ (dženo 2. artiklo 5), sar hem o čhinavipe „*savutne akcijake thaj napeske palal o*

agresivno asimilacija e džēenge kotar nacionalno minoritetija“ (džēno 3. ko odova artiklo).

O maškaripasko butikeripe e dajakre raštrenca

O artiklo 6. o kanuni baš o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe palal o nacionalno minoritetija garantuina e džēenge kotar o nacionalno minoritetija poro te „*ko mukljipe formirinen thaj ikeren tabnibaske relacije*“, sar hem andral rahstrakre khupate adjahre heme e dizutnenca ko avrutnipa (inostranstvo).

Fundono hanig akaleske sito mothavdo ko artiklo 17. Anorameski Konvencija pala o uruipe e hakajenegre baš e nacionalno minoritenge, savi kotar lelape akaja formulacija.

I obligacija e nacionano minoritongri

Ko Kanuni palal o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe palal o nacionalno minoritetija o obligacije e nacionalno minoritengre sikhavdi sito ko anav e respektesko palal o aktesko – poro, poštunipaskre maškarthemutnesko poro thaj publikano morali, so bi ki praksa sito pandlo ko savutne akcije save si palal o agresivno rumibe e aktesko, rumibe e themesko, phagibe o o manušikane thaj dizutne hakaja hem sikhavibe nacionalno, rasno thaj religisko bilačhipe thaj loš (mržnja) (artiklo 7).

Ande hakaja

O Artiklo 8. kanuni baš o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro anela ko amari aktosko – poro praksa o instituti palal o uruipe e hakajengro, save e džēendar kotar o nacionalno minoriteti našti lenape o hakaja save sito verifikuime maškarthemutne kontraktoa, savi ramosarda i raštra tedani, thaj o čhačhutno andruno – akti.

Ki deklaracija palal o manušikane thaj minoritenge hakaja akava gndo sito verifikuimo jekh ka jekh formulacija savi sito zorale sikhavdi ki angluni rig e artikloske 57. savo hramonela: „, a ando niveli palal o manušikane thaj minoritenge hakaja, individualno thaj kolektivno, naši cikonona“.

O Kolektivno hakaja

Kotar o Kanuni baš o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritegro – „O hakaja palal o arakhibe e specifikano“ isi ole varesave hakaja save sito ikerde ko anglutne akteskeporoske solucije, numaj ko aver kvalitetno forma. Atoska, so ko akava than e hakajengro palal kova si o uruipe baš o nacionalno minoritetija, pandenape jekhtane, bizo gndipe si o hakaja save tane palal o nacionalno minoritetija. Hem palo odova, musaj te vakeripe soj i relacija palal o kolektivna hakaja sikhavdi anglal ko Kanuni baš o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe palal o nacionalno minoritetija, ko artiklo 1. kote sikhavdjona leskre fundone ideje: „, akale Kanuneja sito mothavde o napia thaj o anglalipe palal o individualna thaj kolektivna hakaja save sito e Aktoa SRJ jase maškartthemutne kontrakteja garantiime e džēnenge kotar nacionalno minoritetija“: Pouduri, ko dženo 2. ko odova akto: akale Kanuenja ...formirinena pe o instrumentija savenca arakhenape o specijalna hakaja palal o nacionalno minoritetija ko korkorodirekcija thaj regioni edukacijak-ro, čhib, informisibe thaj kultura ...“

Kotar i Deklaracija e manušikane thaj minoritenge hakaja thaj o mukljipe e dizutnengro, artiklo 47, sikhavi ko odova „,o džēne kotar nacionalno minoritetija isi olen kolektivno hakaja, hakaja save anena(ostvarinena) sar individue jase kbupate averenca, ko than e kanuenja thaj avere maškartthemutne standardenca“. Palal i deklaracija baš o kolektivno hakaja gndinipe soj: „,o džēne kotar o nacionalno minoritetija, jase ko alosariba lengre presidentoske, lena than ko procesi baš o pratsav jase gndinena kotar o disave pučhiba palal olengi kultura, edukacija, iformiribe thaj čhib, lil ko fundo e kanunesko“.

Atoska, bi gndipasko si so ki praksa denape duj kategorije save sito bipendarde ko amaro legalno sistemi – kolektivno hakaja palal o nacionalno minoritetija thaj hakaja pala o korkorodirekcija. O kolektivno hakaja e minoritengre save sito vreifkujime ki sfera e kulturno autonomijakri nane nisavi privilegija thaj niso so o džene kotar o baripe (većina) na formirinena. O lafi sito katar o univerzalno poro savo musaj te ovel garantuimo thaj jekhtano dindo savorenge.

Kulturno Autonomija

O poro palal i kulturno autonomija baš o nacionalno minoritetija sikhavdo si ko artiklija kotar o 9. dji o 17. o Kanuni pala o uruipe e hakajengro baš o nacionalno minoritetija. Akala hakaja sito palal o uruipe etno kulturakre džženengri nacionalno minoritetija, numaj palal i afirmacija lengre čhibjakre thaj kulturakre hakaja.

Ki Deklaracija baš o manušikane hakaja thaj dizutno mukljipe čhačhutno si o lafi kotar o *‘ o hakaja palal o arakhibe o posebnosti’* save si palal o vakeribe thaj publikano vakeribe palal o nacionalno thaj etnikano, kulturno thaj religisko posebnosti; mukljipe pala i čhib thaj lil; thaj odova ko okola thema kaj o nacionalno minoritetija o raštrakre organija dena jekh postupko baš i čhib e nacionalno minoritengri savi kerela jek kotor e dizutnengro; thaj ko edukacija ko piri čhib ko publikane institucije; thaj odova te olengre anava sito prestavime jase koristime ko piri čhib; thaj o poro pala i edukacija, primiba, bišalibe, thaj dejaba thaj lejbe informacije thaj ideje.

I kultuno autonimija ko kanuni palal o nacionalno minoritetija sikhavi palal o poro palo mukli selekcija thaj koristibe pire anavengro, anava pire čhavengro, ko hramonibe e enavengro ko lengre dokumentija – premalo čhib thaj hramomibe e džženengro pala o nacionalno minoritetija (artiklo 9).

Oficijalno koristibe e čhibjakro thaj lilesko

E kanuneja palal o uruipe e hakajanego thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro sikhavdo si so o džene šaj ko mukljipe, privatno thaj publikane, koristinen lengro lil thaj i čhib. Ko artiklo 10, sikavdo si ko kolektivna hakaja so o džene kotar o nacioinalno minoritetija save si o lokalno korkordirekcije tradicionalno bešte, ko oficijalno koristibe musaj te ovel da i čhib e nacionalno minoritengri. Aver rig ko esavko artiklo sito o Kanuni savo dela obligacija e korkorodirekcijenge kote dživdinela pobuter kotar 15% kotar o minoritetija te den len jekh ka jekh šajipe ko koristiba – ko direkcija thaj krisi, ki komunikacija e šerutna direkcija e dizutnenca, dejbe legalno dokumentija e dizutnenge ko lengri dajakri čhib, ko alosaribaske lila thaj ki buti e representonge truposki.

Odova akti sikhavi ko hramosaribe ko publikano servisi e čhibjenca nacionalno minoritengre, a pašlola ko paluno Akti e SR Jugoslavijakro, save sito ko oficijalno koristibe ko organija e federacijakro administracijakro e nacionalno minoritengre čhibja savo sito premalo palune dizutne 2% kotar o savutne dizutne odole themesko. Baš i institucija akale hakajengre, akaja obligacija musaj avdije te implementirinelp.

Baš o ande hakaja, thaj o sikhavdo depopulaciono trendi maškar o dizutne ki Vojvodina, sikhavdo si so ko korkorodirekcije – kote i čhib sine ko oficijalno vakeribe ko odova momenti kana sine penđardi, ko savutne dizutne o komunitetija na sine olen 15% dizutne, odoja čhib ačhola ko oficijelno korisitibe.

Arakhibe e etnokulturakro identiteti

Ko kanuni palal o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe bahs o nacionalno minoritetija, e arikloa 12. sito sar individulano thaj kolektivno poro nacionano minoritengo, verifikuimo o poro palal o vakeribe, arakhibe, ikeribe, bajraribe, ljejaribe thaj publi-

kano vakeribe baš o nacionalno thaj etnikano, kulturno, religisko thaj čhibjakro džandipa. Anglalipa akale hakajengro dindo si e biraipkane organizacijenge, institucije, fondacije savo si o olengro butikeripe palal o uruipe e etnokulturakro identiteti e minoritengro, ki raštra savi, ko šajipe dela fondacije akale institucijenge, numaj prekalo institucije savo oj formirindja (data, institucije pala o uruipe e spomenikongro, muzeija) sikhavi palal i prezentacija e kulturakre historija nacionano minoritengri. I influencia e minoritengri sikhavdi i participacija olengre šerutnenca kotar o nacionalno konsili ko procesi decisijakro baš o sikhavipe e nacionalno minoritengro.

O poro palal i edukacija ke dajakri čhib

O poro palal i edukacija ki dajakri čhib sito o poro savo bi duje godjakro dindo e minoritenge. Personalno hakaja e dizutnengre sito kolektivno poro savo mothovi so isi mangipe te kerelpe edukacija ki dajakri čhib. Sikhavdo ko artiklo 52.

deklaracija kotar o manuškane thaj minoritengre hakaja sikhavi ko odova so o džene kotar o nacionanlo minoritetija isi olen poro te ovel len sikljojbe ko piri čhib ko raštrakre institucije, sar hem odova te formirinen privatno institucije ko savutne nivelija.

Ko akto e Srbijakro, garantuimo si o poro e themutnenge baš i edukacija ki piri dajakri čhib.¹⁸

Ko kanuni palal o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionano minoritengro, ko artiklo 13, mothavela so: „*o džene kotar o nacionalno minoritetija isi olen poro baš i edukacija ko piri čhib ko institucije angluno sikljojbaski, fundone thaj maškarune edukacijakro*“, sar hem i raštra isila obligacija te kerel o napia palal i edukacija e nacionano minoritenge jase te del diječhibjengro sikljojbasko kalso jase sikljojbe i čhib kotar o nacionalno minoriteti e elementonca kotar i kultura thaj xistorija.

18 Akto e Srbijakro, artiklo 32.

Ko aver fundo akale artiklosko sikhavipe baš i pozitivno diskriminacija (artiklo 4. odole Kanuneske), ko odova fundo o numero e čhavengro savo si palal o sikljojbe ki dajakri čhib „šaj te ovel po cikno kotar o minimalno numero čhavengro savo si e Kanuneja bramomo palal o formiribe baš o *specifikano napi e edukacijakro*“.

Palal i obligacija baš i fundoni skola, i edukacije ko minoritetna čhibja kerelape thaj ko maškaruno thaj uče skolikano niveli. Akala edukaciona institucije, ko gndo e Kanunea, šaj formirinen o organizacije baš o naciojnano minoritetija thaj individulano džene, a ko lengro finansiribe šaj len than o čherutne jase avrutne organizacije, fondija thaj individulano džene, numaj thaj i

Raštra isi ola obligacija te čhina vi o pokibe save siton palal akala fundone buča.¹⁹

Palal i edukacija ki dajakri čhib kerelape edukacija ko uče sikljovne institucije ke dajakri čhib jase ko duj čhibja, sikavne thaj sikhavne e čhibjakre ko nacionalno minoritetija. Anorami e edukacijakro ko univerziteti formirinenena pe lektoratija ko čhibja e nacionalno minoritengro savo mujsaj te del e studentenge kolaj (na pharo) sikljojbe thaj anglalipe ko kvalifikuimi terminologija ko piri dajakri čhib.²⁰

O kanuni sikhavdja so o presidentija kotar o nacionalno konsilija baš o nacionano minoritetija, sar hem o trupija e korkorodirekcijakre, len than ko keribe e sikljobaskre planija ko savutno nivoi thaj forme sikljobasre palal i nacionano minoriteti, sar hem odova so o certifikatija save si kerde avral themesko, jase ko djakro them e nacionalno minoritengro len pe palal i kanuneski procedura.

O bađako ko integrativno multietnikano procesi o kanunesko-mothavdo kerdja sikhavindoj e nacionalno minoritenge te sikljon i serbikani čhib, sar hem o palune dženoa ko artiklo 13. – savo mothavi o mangutno modeli baš i edukacija ko multietnikano

19 Kanuni palal o uruipe e hakajengro thaj mukljipe e nacionalno minoritengro ki SRJ, artiklo 15.

20 *Ibid*, artiklo 14.

thaj multikulturalno dživdipe. Akava artiklo phenela: „o plani thaj o programi ki skola e sikljojbaske ki serbikani čhib, ko fundo e anglalipasko pala i tolerancija premalo nacionalno minoritetija, numaj mujsa te mothavi kotar i xistorija, kultura, thaj pasljobe palal o nacionalno minoritetija, thaj avera mothovde save kerena palal o anglalipa mašakrpipaski tolerancija ko thema kaj i čhib be nacionano minoritengro ko oficijalno koristibe,

O plani thaj programi ko edukativne institucijethaj skole e srbikane sikljojbaske čhibja musaj te ovel thaj o šajipe palal o sikljojbe e čhibjakro kotar o nacionalno minoriteti, „

O poro pala o informisibe

E kanuneske aktoa 17. sikhavo sito so o minortietija isi olen poro ko lengro pherdo informisibe ko piri čhib, savo sikhavo da o poro palal o vakeribe, primibe, bišalibe thaj dejba – lejba o informacije thaj o ideje palal i štampa thaj aver buča save sito o informiribe.

Palo odova so o minoritetija šaj formirinen pito autonomno medija, o Kanuni dela obligacija e raštarke so ko progmaija e radio-sko, televizija thaj avera servisija sikhavi informativno, kulturno thaj edukativno mothovipe ki čhib e nacionalno minoritengri.

O akti e Srbijakro na kerela buti numaj palal o problemi baš o informisibe ki čhib e nacionalno minoritengri, thaj e artikloa 46. e dizutnengre garanutini o mukljipe e šampakro thaj avera buča save sito palal o informisibe.

Ki deklaracija palal o manuškane hakaja thaj dizutno mukljipe dindo si o poro palal o pherdo informisibe ko dajakri čhib.

Koristibe nacionalno Simbolija

Ki deklaracija palal o manuškane hakaja thaj dizutno mukljipe sikhavde si so o džene kotar o nacionalno minoritetija šaj čhivena pire simbolija ko oficijelno thana.

Ko akti e Srbijakro nane hramomo o napi koristibasko e simbolengro baš o nacionalno minoritetija, numaj ko kanuni palal o mukljipe e nacionalnio minoritengro dindo si e dženenge kotar o nacionalno minoriteti o poro baš o koritistibe nacionalno simbolija thaj o znamenja save na trebul te oven jekh ka jekh averenca jase lengre dajakre servisenca.

E kanuneja si sikhavdo so paše uzo simbolija thaj znamenja e nacionalno minoretenca, save šaj koristinen pe ko raštrake festivalija e nacionalno minoritengre ko publikane thana thaj insitucije e publikane vastalipaske – ko thema kote si i čhib e nacionalno minoritengri ko oficijalno koristibe, obligativno trebul te sikhaven pes o simbolija e raštrake khupate.

Rolakri participacija e representongri kotar o nacionalno minoritetija ko pratsav baš o pučhimata pala i specifikacija e autoriteski thaj direktacijakri

Jekh majimpotrantno rolako butikeribe thaj participacija e nacionalno miunoritengri ko decisija thaj uruipe olengre posebnosti sito o poro ki korkorodirekcija, savo anelape kotar o insitucije palal o nacionalno konsili baš o nacionalno minoritetija.²¹ O Nacionano konsilija formirinenape palal o anglalipe o hakaja baš i korkorodirekcija palal o koristibe i čhib thaj o lil, edukacija, informiribe thaj kultura, lena than ko procesi e decisijakro jase gndinena kotar odola pučhimata thaj fomirinenena specifikane insitucije.

O organija e raštakre jase themeske thaj lokalno korkordirekcije isi olen obligacija, keda anena o pratsav pala odola mothobde pučhimata, te rodelpe o gndipe kotar o nacionalno konsili kotar odova specifikano minoriteti. Adjharare da, o kotora palal o buča panle decisija šaj denape ko nacionalno konsili e minoritenge,

21 Artiklo 19. Kanuni palal o uruipe e hakajanegro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro

a i raštra ka obezbedinel o buča baš i implemencija akale butikeripaske. Aktivno participacija e minoritengri ko politikano dživdipe formirini pe ko korkorodirekcije kote o nacionalno minoritetija isi olen jekh majimportanto kotor ko savutne dizutne. Ko akala komune o džene kotar o nacionalnon minoritetija ko e fundone redosleoda savo sito palal o alosaribe baš o deputetija ko korkorodirekcije, šaj te sikhaven e kandidaten thaj i lista e kandidatengri thaj te alosaren pire presidente ko parlamentoski komuna. Atoska, o džene kotar o nacionalno minoritetija ko politikano dživdipe ki komuna lena than sar deputetija alosarde kotar o deputetija save si alosare kotar i lista avere politikane partijenca.

Ko alosaribe baš o deputetija ki Komuna AP Vojvodina, save sito ko Novembro 2004. berš, angluno drom sito implementirime o napia palal i afirmacija e palal o politikane partije e nacionalno minoritengre. Atoska, o alosaribe sito kerde palal o kombinovano alosaribasko sistemi, bizo censusi palal o politikane partije e nacionalno minoritengre a olenge tano huljavdo o telahramobaske lila (potpis) kotar 6.000 ko 3.000. Atoska, o sukseki kova sine ko politikano alosaribe sito ki Madjarsko nacionalno minoriteti save politikane partije astardje šov (6) thana deputetija palal o proporcionalno thaj pand (5) kotar baripkani lista (većinska).

O Hakaja e Nacionalno minoritengre ko korkorodirekcije

E kanuneja palal o lokalno korkorodirekcija ²² sikhavdvo si soj o korkorodirekcije, maškar pire alosardo šerutnipa, isi olen obligacija palal o „*uruipe thaj*

Anglalipe personalno thaj kolektivno poro palal o nacionalno minoritetija thaj etnikane grupe“ (artiklo 18, tačka 28) sar hem „*sar hem odova te verifikuinen i čhib thaj o lil e nacionalno minoritengro save si ko oficijelno koristibe ko them komunakro*“ (artiklo 18, tačka 29).

22 „Oficijelno lil RS”, No. 9/2002, 33/2004

Ki paksa odova mothovi soj o šerutnipe e lokalno korkoro-direkcijakro palal o hakaja nacionalno minoritengro ki relacija baš ko formiribe thaj buti e direkcijengri thaj organizacija e institucijengri, uruipe e kulturakro, biblioteka, muzeji thaj avera buča save sito pandle e kukltura, publikano informisibe, anibe e čhibjakro thaj lilesko nacionalno minoritengro ko publikani komunikacija thaj aver.

Esavke formulisimo šerutnipa ko komune sikhavi so o korkorodirekcije ki Srbija musaj te implementirinen thaj arakhen o hakaja baš o nacionalno minoritetija save sito garantuime kotar o aktesko porosko sistemi e themesko. Ki praksa odova mothavi so i lokalno korkorodirekcija musaj te implementirinel o napia pala o arakhibe e hakajengro thaj o anglalipe e identitesko palal o nacionalno minoritetija save sito ko lakro them.

Atoska sito o kanuni ko akava them, o Kanuni palal o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro sikhavdo sito te arakhen pe o identitetija e minoritenge komunitetoskre thaj so o numero palal i registracija thaj o kriterijum nane ole posebno influenza (značaj) ko anglalipe e hakajengro, ki praksa isi specijalno numerikane kriterijumija save o korkorodirekcije is olen obligacija te len o aktivitetija save sito pandle lengre šertunenca.

O kanuni palal o uruipe e nacionalno minoritenca verifikuini i obligacija ko komune kote dživdinela 15% dizutne save sito o džene kotar o jekh nacionalno minorieti thaj o anibe e čhibjakro kotar odova minoriteti. E kanuneja palal i funduni skola sikhavde si o napia palal o numero e čhavengro pala savo sito organizuimo varesavi sikavdi klasa ki čhib e nacionalno minoritengri.

O poro baš o oficijelno koristibe e čhibjakre sito jekh kotar o funduno elementi save o nacionalno minortetija implementirinen palal o arakhibe piro identitosko. Problemija palal i implementacija e minoritengre hakajengri baš o oficijelno koristiba e čhibjakro but si sikhavde, thaj ko poro, kerena tenzije thaj bilačhipa ko

maškarnacionalno relacije. Anglaipse akale poroske dindo si ki korkorodirekcija sar lengro šerutnipe.

I oficijelno koristibe e čhibjakra sito sikhavdo ko Kanuni palo oficijelno koristibe e čhibjakri thaj lileski ki Raštra Srbija: „*Ko them e Raštrakro Srbija kote dživdinena o themutne džene ko oficijelno koristiba sito hem i serbikani čhib thaj o lil hem i čhib themutnengro, ko napi verifikuimo akale kanuneja*“, a ko AP Vojvodina thaj e statuteja palal i Autonomno federacija save o federativno organija dena obligacija palal *oficijelno koristibe jekh ka jekh e serbikane hrvatsko čhibja thaj mađarsko, slovačkko, rumunsko thaj rusinsko čhibja thaj lengre lilenca thaj o avera themutne, ko napi verifikuimo e kanuneja*“.²³

O lokalno korkordirekcije isi olen šajipe te, ko thana kaj tane o nacionalno minoritetija, o texto savo sito ko akava hramonela pe telal o teksto ko serbikani čhib jase desno kotar leste, ko jekh ka jekh formati thaj alava.

E artikloa 7. o kanuni palal o oficijelno koristibe i čhib thaj lil verifikuimo i so o geografsko anava thaj pire personalno anava ko publikane tabele našti prominena ko avera anava, musaj te oven hramome ki minoritengri čhib, ko fundo e hramobaske odole čhibja.

Artiko 12. Sikhavdo i soj o angluno stepeni, šerutno, bango (krivično), parno jase dujto postupko ko serbikani čhib, thaj šaj te vakerelepe thaj ki čhib e minoritengri savo sito ko oficijelno koristibe. Numaj, te i institucija savi so ljegari o postupko šerutni palal o butnacionalno heterogeno komune, o postupko musaj te delpe ke dajakri čhib e dženenge kotar o minoriteti kola isi len savutno than ki komuna.

Ko thema kote o čhibja nane ko servisi/oficijelno koristibe e institucijakro, save silen obligacija te implementirine o postupko, isi olen obligacija e dženenge palal o minoritetija te den pherdo koristiba baš i čhib thaj lil, numaj te šaj ko lengri čhib den rodisa-

23 O statute AF Vojvodina, artiklo 10. dženo 4. „oficijelno lil APV“, No. 17/1991.

ribe, tužbe, pritužbe, thaj sugestije, thaj ko odoja čhib den o lila taro krisi thaj avera.

Ko komune kote tane o čhibja e minoiritengre oficijalna, ko rodibe dženeko kotar o nacionalno minoriteti, delape o dokumentija ke dejakri čhib kotar i agorimi edukacija, sar hem avera publikane lila. Ko akala komune i evidencija sito ko minoritengre čhibja, a o obrascija (lila) štampime sito ko duj čhibja, ko serbikani thaj ki čhib e minoritengi savi sito ko oficijelno (artiklo 18).

Majimportano badžako anglal ko normativno thaj faktikano gndo sito i decisija e Parlamentoske Autonomijakre Federacija Vojvodina palal o paše implementacija baš e oficijelno koristibaski e čhibjakri thaj lileski e nacionalno minoritengo ko them AF Vojvodina, savi si andi ko 15. maji 2003. berš.

E decisija sito lače mothovde o pučhimata save sito pandle palal o oficijelno koristibe e čhibjakro thaj lilesko baš o nacionalno minoritetija ko regioni ki AF Vojvodina: o napi anglalipasko palal o oficijelno koristibe e čhibjakro thaj lilesko nacionalno minoritengo ki buti e Federacijakre organenca, oraganizacija thaj korkorodirekcija, ko organizacije raštrakre direkcija, publikane firme, institucije thaj servisija formirime ko savutni teritorija ki Raštra Srbija, a savo bešto than sito ki Federacija; o poro ki selekcija thaj korisitbe e personalno anaveske e dženengro kotar o nacionalno minoriteti, sar hem ko ikalibe publikane lila thaj avera lila save sito palal o interesi anglalipasko e kanuneske verifikuime dizutne hakaja; koristibe i čhib ko regioni e phuvjakro (privreda) thaj servisi, hramomibe o anava e themeskere, avera geografska anava, anava e centronge thaj mahalenge, anava e organenge, organizacija thaj firme, keribe publikano vikibe, infomacija thaj leparibe e publikake, sar hem hramomibe palal o avera publikane thana; napia palal o koristibe jekh ka jekh čhib thaj lil e nacionalno minoritengre ko korkorodirekcije; Dejbe o reporti e AF Vojvodinake palal o anglalipe e hakajengre baš o oficijelno koristibe e čhibjakro thaj lilesko e nacionalno minoritetonge.

I komuna AF Vojvodinakri andja i decisija palal o butečhibje lilenge (obraci)kotar i dajakro lil (matično knjiga) thaj o napi e

registruibasko ko jekh ka jekh²⁴ ko fundo o lila palal o registruiba ko matično servisi štampinenape ko duj čhibja – ko serbikani thaj ki čhib nacionalno minoritengri. Ko dajakro(matično) bukva o text e nacionalno minoritengro harmonelape ko lil telal o texti ko serbikane, a o sertifikatija denape ko duj čhibja.

O obligacije e lokalno korkorodirekcijengro palal o anglalipe e hakajengro ko poro baš o oficijelno korisitibe i čhib nacionalno minoritengri si sikhavdi ko artiklo 60. dženo 6. Kanuni palal o alosaribe e themutnengre deputetija, sikhavdo so ko „komune kote si o čhibja ko oficijelno korisitibe e nacionalno minoritengro, o alosaribaske liila ikalenape ko čhibja odole nacionalno minoritengro“ a i obligacija e alosaribaske organengri sito o lila ko odola komune palal o alosariba thaj i buti e alosaribaski baš o deputetija te ikalen (štampinen) ko čhibja e minoritengre. Ko agor, e artikloa 100. jekh ka jekh artikloa šerutno sito o odbor palal e alosaribaski kampanja anglal o šerutne raštrake organija te del inicijativa palal o džene save sito baš i alosaribaski kampanja pire gndipaske vikin-dja ko bilačhipe jase buvljaribe e nacionalno xolji.

Ko anava akale šerutne lokalno korkordirekcijanca musaj te vakerel pe kaj odola formirinen pe aver aver ko varesave komune ki Srbija. Majučhe standardija sito ki Vojvodina, ko save korkorodirekcije varesave hakaja, save sito sikhavde palal numerikano potencijali e minoritengro, formirinelape numaj palal odova soj tane varesave minoiritetija demografski telal o minimal-no kanuni savo sito hramomo.

O čhibja save sito uzal i serbikani čhib thaj kirilica ko oficijalno korisitba ko lokalno korkordirekcije ki AF Vojvodina

1.	Ada	mađarikane
2.	Alibunar	rumunikane thaj slovački

24 „Oficijelno lil AP Vojvodina”, No. 1/2001 thaj 8/2003

3.	Apatin	mađarikane thaj slovački
4.	Bač	mađarikane thaj slovački
5.	Bačka Palanka	slovački
6.	Bačka Topola	mađarikane, rusinski thaj slovački
7.	Bački Petrovac	slovački
8.	Bela Crkva	mađarikane thaj slovački
9.	Beočin	slovački
10.	Bečej	mađarikane
11.	Vrbas	mađarikane thaj rusikane
12.	Vršac	rumunikane thaj mađarikane
13.	Žabalj	rusikane
14.	Žitište	mađarikane thaj rumunikane
15.	Zrenjanin	mađarikane, rumunikane, slovikane
16.	Kanjiza	mađarikane
17.	Kikinda	mađarikane
18.	Kovačnica	slovikane, mađarikane thaj rumunikane
19.	Kovin	mađarikane thaj rumunikane
20.	Kula	rusikane, mađarikane
21.	Mali Idoš	mađarikane
22.	Nova Crnja	mađarikane
23.	Novi Bečej	mađarikane
24.	Novi Knježevac	mađarikane

25.	Novi Sad (foro)	mađarikane, slovikanane, rumunikane, rusinkane
26.	Odžaci	mađarikane, rumunikane
27.	Plandište	mađarikane, slovikanane thaj rumunikane
28.	Senta	mađarikane
29.	Sečanj	mađarikane, rumunikane
30.	Sombor	mađarikane
31.	Srbobran	mađarikane
32.	Stara Pazova	slovikanane
33.	Subotica	mađarikane, hrvatski
34.	Temerin	mađarikane
35.	Titel	mađarikane
36.	Čoka	mađarikane
37.	Šid	slovikanane, rusikane

ko avera thema ki Srbija isi problemija palal i implementacija e hakajengri baš e nacionalno minoritengro. Ko komune ki Sandak pohari thaj but zorale kotar o baripnaske themutne thaj olengre tradicionalno institucijenge implememtirinena pe o kanuenja save si garanutime hakaja palal o oficijalno servisi e čhibjakro thaj lilesko, edukacija, uruipe e kulturakro. Akava stres si sikhavdo ko komune Novi Pazar, Tutin thaj Sjenica, ko savo o lokalno akti ikerena o bosansko politikane partije thaj ande o pratsav palal o oficijelno korisitibe i bosansko čhib, numaj o komune save sito o Pirjepolje thaj Priboj save respektuindje o kanuni palal o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro, o kanuni palal o oficijelno koristibe i čhib thaj lil thaj o kanuni palal o lokalno korkorodirekcija musaj te keren odova.

Palal o anglalipe e porosko baš i edukacija ki čhib e nacionalno minorietngri o lokalno korkorodirekcije isi olen but importantno šerutnipe save sikhavena ko kanuni baš o fundoni edukacija²⁵. Palal o fundone deklaracije

Palal o jekh ka jekh edukacija savutne dizutnenge, anglalipa e kulturake thaj i tradicija e nacionalno minoritengro, čhinavibe diskriminacija e čhivenge ki skola palal i rasa, nacionalno jase etnikano džendipe, poro nacionalno minoritengro te o kova podajek drom jase savutno drom sikljona ko dajakri čhib thaj hakaja baš o nacionalno konsili e nacionalno minoritengro alosaren jekhe kandidate palal o Nacionalno edukaciakro konsili save si mothovde varesave konkretno šeripe thaj obligacije kotar o lokalno korkorodirekcije palal i edukacija ko lokalno komuniteti. I korkorodirekcija saħj te formirinel anglunosiklojbaski, funduno siklojbaski thaj maškaruno sikljojbaski institucija, sar hem e aktea te formirinel jekh phanlipe (mreža) baš o institucije thaj kerel plani baš o themutno redosledi e instutucijengro. O Akto palal o čhavorikano siklojbe thaj funduno siklojbe anela i parlamentoski komuna palal o krietetijumija save hramoni o Governo, a o jekhtano vakeribe pala o akti e panlipasko (mreža) e fundone skolengo anela o Ministri e edukacijakro thaj sport i raštra Governmentoski Srbija. Palal odova i lokalno korkorodirekcija šaj ko jekhtano vakeribe e Ministresko te organizuini thaj i edukacijakri institucija kerela ko posebno kotor avral ple bešipnastar.

Palal o anglalipe e hakajengro baš o nacionalno minoritetija ki edukacija pire dajakre čhibjake importante si o šerutnipe lokalno korkorodirekcijakro palal o alosaribasko thaj dejbe e sloucija e organosko šerutnipa baš o edukacijakre institucije ko save jekh trito kotor džengro dela i lokalno korkordirekcija.

25 O kanuni sito publicirimo ko "Oficijelno lil RS", no. 62/2003 thaj 64/2003), a stratuindja ko 25.maj 2003 berš. O Kanuni kotar o promene thaj dopune e Kanuense kotar o fundone sistemija palal I edukacija publicirimo ko "Oficijelno lil RS", no. 58/04 kotar o 28. maj 2004. berš, a startuindja ko 5.juni 2004. berš

Ko fundo, i korkordirekcija musaj te ljen than ko finansiribe e butikeribaske institucijengre savo tano ov šerutno.

O sistemi e edukacijakro si barvalo ko čhibja e nacionalno minoritengre a formirinela pe ko AF Vojvodina kaj esavko sikljojbe, palal o kanuni thaj regulacije, organizuinipe ki čhib e nacionalno minoritengri, ko duj čhibja thaj palal o sikljojbe ke dajakri čhib e elementenca nacionalno kultura.

Ko ohvto (8) fundone skole, sikljola pe ko mađarikani čhib, ko slovikani panžd (5), ko rumunikani (4) štar thaj ko rusinski jekh (1). Ko panda 92. fundone skole (27%) o sikljojbe sito ko duj čhibja, ko šov skole ko trin čhibja – ko serbikani thaj ko čhibja e nacionalno minoritengri.

O sikljojbe ko čhibja e nacionalno minoritengro ko maškarune skole organizuinelape ko fundo e Kannunesko pala o maškaruno sikljojbe thaj o kanuni palal o fundone sitemengro baš i edukacija numaj odoleske alosardile minimum 15 sikljovne ki angluni klasa. Ki AF Vojvodina akava poro šaj te ovel numaj te xine o numero e čhavengro po tele, no trebul te lenpe ko jekhtane vakeribe krajinakro sekretari baš i edukacija thaj kultura. Ko Vojvodinakre skole i edukacija kerelape ko mađarikani čhib, slovačkoni, rumunikani thaj rusinsko. Ko čhibja e nacionalno minoritengro i edukacija kerelape ko 17 lokalno korkorodirekcije, jase ko 39 maškarune skole kotar save tane o 14 gimanzije, 24 kvalifikuime thaj jekh artistikani skola.

Atoska, ko diisave komune ki Srbija thaj majbuter lokalno korkorodirekcije na hramome tane o kanunea o napia pala o uruipe e kolektivno hakajengro baš o nacionalno minoritetija. O šarti tane aver thaj aver. Ko disave komune nane interesi e dizutnengro kotar nacionalno minortieti te koristinene ple hakaja save sito palal olenge. Ma te khuva ko motivija e nacionalno minoritengro palal o činavibe e varesave kolektivno hakajengro musaj te vakeripe so odova legitimno te o pratsav kotar olengro mukljipe bizo influencia (uticaj) kotar o džene baripasko (večina). Ko varesave

komune isi pharipe kotar o baripa (večina) te verifikuinenpe o hakaja e dženengro kotar o nacionalno minoritetija soske esavke tendencije sikhavena pe sar dezintegrativno sar ko mothovipe jekhipaske buhle khupate, adhjare da ki relacija palal o serbikano nacionalno korpus.

Ko esavke lokalno korkorodirekcije nane o programija palal i edukacija e dizutnengri baš o integrativno mulikulturalizam thaj majiportanto o sikjlobe e komunakre aktija palal i kordinacija ko multietnikane komune. Ko agor, zoralo kanuni ko o varesave thema isi šajipe te lošarel o mašaretnikane relacije thaj destabilizacija ko regioni. Ko esavke situacije musaj te lenpe o kativitetija pala i senzibilizacija e dizutnenge palal o našibe avutno animoziteti thaj arakhibe e palune situacija.

Numaj, ko korkorodirekcije, premalo kanuni, o nacionalno minoritetija musaj te keren baripe hakajengro savo sito palal olengri kulturno autonomija – edukacija, informisibe, koristibe dajakri čhib ko publikani komunikacija, uruipe thaj anglalipe e kulturakre identitoske. Kotar kala hakaja o lokalno korkordirekcije korkoro anena decisija thaj adhajare si o *sine qua non* formiribe o hakaja e minoritenge thaj fundo e barjaripasko palal lokalno demokratija, pendžaripe e intersko pala o lokano komuniteti, thaj implementacije e nacionalno minoritengro sar komuniteti ko esavko procesi. Bajraripe o mehanizmi te i lokalno minoriteti ljela than ko definicija lakre bučenge thaj te ovel len jekh influenza (utisak) palal i implementacija pendžarde hakajenge sar hem i stabilizacija mašaretnikane relacije.

Numaj palal odova na trebul te oven mothavde o exemplorija kotar i bilači praksa ko okola segmentija palal o uruipe e hakajengro baš o minoritetija save o korkorkodirekcije musaj te implementirinen anorami pire hanig, jase direktno, šerutnija.

Odoleske musaj te vakeripe kotar pana varesave artiklija e kanuneske kotar o lokalno korkordirekcija save ačhavena e komunake na but than te kordiniren o pučhipe ko akava regioni,

thaj dikhen o korektivno mehannizmija ko gndo e phagipasko e hakajengro palal o nacionalno jase religisko jekhipo. O korkorodirekcije autonomno, thaj ko džandipe e šerutne organeja raštarkre direkcije anena o statuti thaj avera aktija save mothovena o simboli, festivalija, anava e mahalengre, trgovina thaj kotora themeske, numaj te o statuti jase o mothovipe nane jekh ka jekh e aktonca, mothovde bučhenca, jase olenca phagenape o hakaja e nacionalno thaj religisko emocije o ministri isile obligacija ko fundo e 30. divengro palal o anibe o statuti jase dokumentija kerel diskusija olenca te na kerelpe odova.²⁶

Po nauduri, ko fundo e Kanunesko kotar o lokalno korkorodirekcija, savutne dizutne thaj e nacionalno minoritenge, dindo si o poro thaj o uruipe olengre hakajenge thaj inicijativa e dizutne angažuibaske, pala „dizutni inicijativa, baš o dizutne thaj o referendum“ (artiklo 65).

Adhajre sito e artikloa 126. e kanuneja mothovdo si kaj ko lokalno korkorodirekcije musaj te formirinel pe advokati, *ombudsman*, savi si i funkcija oleski „te arakhel o individulano thaj kolektivno hakaja thaj o interesi e dizutnengro, adjahare so ka kerel kontrola ki direkcijakri buti thaj publikano servisi“ (artiklo 126.)

I institucija e ombudsmaneski ki Srbija mothovdi si e kanunea palal o uruipe e dizutnengro, a implementirimi formiriba paši o ombudsman ki Vojvodina. Palal o uruipe si e dizutnengri akaja institucija sito definisimi sar „biphago raštarkro organi savo arakhi o hakaja e diizutnenge thaj kerela kontrola i buti e raštarkre direkcijakre...“

Ko gndo odoleske, a posebno ki buti e komunakre ministroa palal o maškarnacionalno relacije musaj te vakeripe so paši organaizacija thaj i struktura palal i buti e raštarkre arakhiba e dizutnengro majimportanto sito i buti palal o uruipe e nacionalno

26 Artiklo 121. Kanuni palal I lokalno korkordirekcija

minoritengro. Musaj te vakrelepe so palal i deklaracija baš o manušikane thaj minoritengre hakaja hem o dizutno mukljipe Parlamento AF Vojvodina 23. decembri 2004 berš formirindja komunakre ombudsman savo palal sa kerela baš o hakaja e nacionalno minoritenge.

Ko agor, pala o artiklo 12. akale kanunesko pala o lokalno korkorodirekcija o lokalno korkordirekcije šaj oven khupate thaj keren anglalipasko plano thaj program palal anglalipe, sar hem o formiribe jekhipaskre intereseko, thaj formirinen pire organizacije, keren buti e korkorodirekcijanca ko avera raštre thaj keren ko jekhipa e maškarthemutne organizacijenca.

Premalo artiklo 118 o kanuni palal o lokalno korkorodirekcija, ko oficijalno thana ko lokalno korkorodirekcije šaj te sikhavenpe večh raštrakre simbolija thaj o simbolija kotar o lokalno korkordirekcija. Atoska, premalo kanuni kotar o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoretengro, savo musaj te ovel ko regulativno sistemi e raštakro „purano“ jase pobuter zoralo, ko gndo so alosarda ole tedarutno parlamenti, mothovdo si ko artiklo 16. so o „simbolija e nacionalno minoritengro musaj te sikhavenpe oficijelno ko raštrakre festivalija thaj festivalija e nacionalno minoritengro ko khera thaj lokalno instucije thaj organizacije e publikane mothovipa ko thema kote i čhib e nacionano minoritengri oficijelno vakeripe“. Ko ododva fundo o Ministri pala o manušikane hakaja thaj o poro e nacionalno minoritengro dindja jekh aktesko žalba ko Šerutno krisi te akala deklaracije oven pendžarde, no bipendardo si dali o Šerutno krisi andja pratsav kotar odova.

Ko agor, o knauni palal o uruipe e hakajengro thaj o mukljipe e nacionalno minoritengro mothovi kotaro dženo savo delao obligacija e majučhe organenge thaj e lokalno korkordirekcijenge, te aneno propisija thaj individulana poroske aktija te len o napia palal i efektívno jekhipe maškar o džene kotar nacionalno minoretija thaj o džene kotar o bariņaske komuitetija.

Posebno si sikhavdo baš o akala napia palal o pašlojbe džengro savo sito o Romano nacionalno minoriteti. Ko gđno palal lejba akale napia o lokalno korkorodirekcije ka ovel len šansa te keren pli lokalno politika savi musaj te kerel thaj implementirini posebno napia palal o anglalipa varesave nacionalno minorietnge. Ko odova, isi šajipe te o parlamentoske komune anen o pratsav savo ka ovel pandlo baš o arakhibe o identiteti nacionalno minoritenge save si palal o socio-ekonomikane sfere. Numaj, palo odova musaj te dikhelpe o džene kotar o konsili baš o maškarnacionalno relacije den o gndipe na večh kotar o dukhavde problemija numaj palal o buhvlo rolako butikeripe e lokalno korkorodirekcijakre.

*Avera hakajengre hanig palal o
uruipe baš o nacionalno
minoritetija ki Srbija*

- ◆ O kanuni kotar o oficijalno koristibe e čhibjakro thaj lilesko („Oficijelno lil RS, numero 45/91, 53/93,67/93 thaj 48/94)
- ◆ O kanuni pala funduno sistemi edukacijakro („Oficijelno lil RS, numero 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004, thaj 79/2005)
- ◆ Kanuni pala o socijalno gndipe kotar o čhave („Oficijelno lil RS, numero 49/92, 29/93, 53/93, 67/93, 28/94, 47/94, 48/94, 25/96, 29/2001, 16/2002 thaj 62/2003)
- ◆ Kanuni palal i fundoni skola („Oficijelno lil RS, numero 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002 thaj 25/2002)
- ◆ O kanuni palal o učho sikljoibe („Oficijelno lil RS, numero 76/2005)

Akaleja čhinavdile o kanunija palal o učo sikljoibe thaj o kanuni palal o Univerziteti

- ◆ Kanuni palal o siklojbaskre lila thaj avera sikljojbaskre buća („Oficijelno lil RS, numero 29/93)
- ◆ Kanuni baš o aktivitetija palal o generalno interesija ko regioni e kulturakro („Oficijelno lil RS, numero 49/92)
- ◆ Kanuni palal o raštakre thaj avere festivalenge ki raštra Srbija („Oficijelno lil RS, numero 43/2001)
- ◆ Kanuni pala o personalno identitesko lil (lična karta) („Oficijelno lil SRS, numero 15/74, 54/77, 57/80, 45/85 thaj 40/88 thaj „Oficijelno lil RS, numero 53/93, 67/93, 48/94, 17/99 thaj 33/99)
- ◆ Krivično kanuni („Oficijelno lil RS, numero 85/ 2005 thaj 88/2005)
- ◆ Kanuni palal o publikano informisiba („Oficijelno lil R, numero 43/2003, thaj 61/2005)
- ◆ Kanuni palal o alosariba baš o themutne deputeija („Oficijelno lil RS, numero 35/2000, 69/2002, 57/2003, 72/2003, 18/2004, 18/2004 thaj 85/2005)
- ◆ O kanuni palal o lilengro butikeripe („Oficijelno lil RS, numero 34/94)
- ◆ O knauni palal o verifikuiba e šerutnipake palal i autonomno krajina („Oficijelno lil RS, numero 6/2002)
- ◆ Kanuni palal o uripe e dizutnengro („Oficijelno lil RS, numero 79/2005)
- ◆ O pratsav palal o butečhibjengre lila sertifikatija kotar o bijande lila thaj o napija baš o registruibe („Oficijelno lil RS, numero 1/2001 thaj 8/2003)
- ◆ Prastav palal o paše lačhariba disave pućiba thaj oficijelno koristibe e čhibjakro thaj lilesko e nacionalno minoritengro ko them Autonomno Krajinakre Vojvodina („Oficijelno lil RS, numero 8/2003 thaj 9/2003)

- ◆ Sikavno palal o napi e bućakro e parlamentoske alosaribas-ke pala o konsili baš o nacionalno mionorietija („Oficijelno lil RS, numero 41/2002)
- ◆ I deklaracija palal i edukacija e Konsileski Raštra Srbija baš o nacionalno minoritetija („Oficijelno lil RS, numero 104/2004)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд